

RAAD VAN ADVIES
CURAÇAO
KONSEHO DI KONSULTA KÒRSOU

JAARVERSLAG 2019

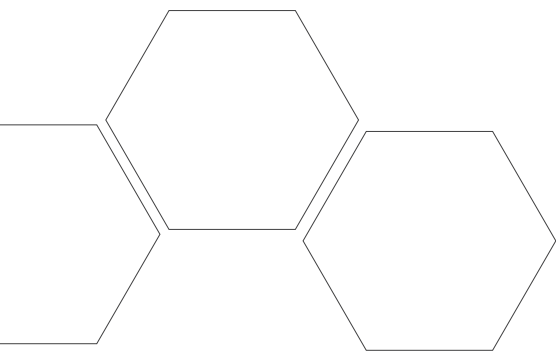

INHOUD

Voorwoord	04
Digitalisering van de overheid anno 2020	06
De bedrijfsvoering	20
De samenstelling van de Raad	20
De benoeming en herbenoeming van de leden van de Raad	21
De werkzaamheden van de Raad	22
Externe contacten van de Raad	24
De samenstelling van het secretariaat	26
De werkzaamheden van het secretariaat	26
De 'productie' van de Raad in het jaar 2019	28
In- en uitstroom	28
Behandeling	29
Vastgestelde gemiddelde adviestermijn	31
Verzoeken om spoedadvies	31
Vaststelling van adviezen buiten een Raadsvergadering	32
Kwaliteit van wetgeving	32
Dicta in 2019	36
Balans tussen herstel gezonde openbare financiën en de financieel-economische situatie van het Land	38
Inleiding	38
De interpretatie van artikel 25, eerste lid van de Rft	39
De ontwerpbegroting voor het dienstjaar 2020	41
Bevordering doelmatigheid van gezondheidszorg: totaalbeeld van de bezuinigingen	44
De effecten van inkomstenverhogende belastingmaatregelen in 2019	47
Algemene informatie over de Raad	48
Bijlage Nevenfuncties en -werkzaamheden	49
Bronnen met betrekking tot hoofdstuk 1	50

VOORWOORD

Voor u ligt het jaarverslag 2019 van de Raad van Advies. Dit jaarverslag, dat digitaal te raadplegen is op de website van de Raad, www.raadvanadvies.cw, geeft een beeld van wat de Raad in het afgelopen jaar allemaal heeft gedaan. Wát de Raad moet doen, staat in artikel 64 van de Staatsregeling van Curaçao en is nader uitgewerkt in de Landsverordening Raad van Advies. De Raad als constitutioneel adviesorgaan wordt namelijk gehoord over alle ontwerpen van landsverordeningen en van landsbesluiten, houdende algemene maatregelen, voorstellen tot goedkeuring van verdragen die Curaçao raken en alle voorstellen van rijkswetten en ontwerpen van algemene maatregelen van rijksbestuur (amvrb's). De Raad wordt ook gehoord in de gevallen waarin de Staatsregeling van Curaçao of een landsverordening dit voorschrijft – zie bijvoorbeeld artikel 3 eerste lid van de Landsverordening ombudsman – , in alle buitengewone gevallen van gewichtige aard en alle andere zaken waarbij de regering het nodig acht. Ten slotte, de Raad is tevens bevoegd de regering eigener beweging van advies te dienen in de gevallen waarin hij zulks in het belang van het Land of van het Koninkrijk nodig oordeelt.

Het is niet verrassend dat voornamelijk ontwerplandsverordeningen en ontwerplandsbesluiten, houdende algemene maatregelen, voor advies worden voorgelegd aan de Raad. Maar ook vanuit de Staten wordt de Raad regelmatig initiatiefontwerplandsverordeningen aangeboden. Wat rijkswetten, amvrb's, ongevraagde adviezen en overige betreft, is het aantal in het afgelopen jaar nagenoeg nihil geweest. Ten aanzien van ongevraagde adviezen is de Raad de mening toegedaan dat hij daarin terughoudend moet zijn. Echter, als de Raad vindt dat dat wel nodig is in het belang van het Land, zal deze niet schromen advies te geven.

Het jaarverslag bevat net als ieder jaar een aantal vaste rubrieken. Deze zijn het essay, de bedrijfsvoering, de productie, een aantal uitgelichte adviezen, algemene informatie over de website van de Raad en een bijlage met de nevenfuncties en -werkzaamheden van de ondervoorzitter en de overige leden. Voor het jaar 2019 zijn er adviezen uitgelicht rondom het onderwerp 'Balans tussen herstel gezonde openbare financiën en de financieel-economische situatie van het Land'. Dit onderwerp is gekozen omdat het realiseren van gezonde openbare financiën een punt van aanhoudende zorg is voor het Land.

Het is inmiddels de gewoonte dat de Raad een essay opneemt in zijn jaarverslag over een onderwerp dat tot nadenken noopt. Dit jaar is gekozen voor het onderwerp 'Digitalisering en de overheid anno 2020'. De Raad is van mening dat het belangrijk is om stil te staan bij dit onderwerp mede omdat in het bestreken jaar met betrekking tot dit onderwerp ontwikkelingen hebben plaatsgevonden die opvallend te noemen zijn. Zo is door de overheid besloten dat in het vervolg de aangenomen regelingen niet meer op de klassieke wijze, namelijk op papier, worden gepubliceerd, maar dat deze elektronisch beschikbaar worden gesteld. Ook zien we dat steeds meer (semi)overheidsinstellingen beslissen om betaling van hun diensten niet meer contant te doen plaatsvinden, maar alleen via swipen of door middel van een bankstorting. Zijn deze ontwikkelingen wenselijk? Zijn ze onvermijdbaar? De Raad heeft twee deskundigen op dit terrein gevonden, de heren Alex Mollen en Jeremiah Eleonora, die zich hierover, à titre personnel overigens, in detail uitlaten.

De kwaliteit van de adviezen van de Raad is afhankelijk van de inzet, kennis en betrokkenheid van iedereen die bij de Raad werkt. Om deze reden kan dit voorwoord niet worden afgesloten zonder alle Raadsleden te bedanken die ondanks dat hun positie een nevenfunctie is, hun adviserende taak telkens weer met de grootste zorgvuldigheid en toewijding uitoefenen. Zonder de ondersteuning van een uitermate professioneel secretariaat zou dit niet kunnen gebeuren. Ook de medewerkers van het secretariaat worden hartelijk bedankt.

Mevrouw mr. Lizanne Dindial,
Ondervoorzitter van de Raad van Advies

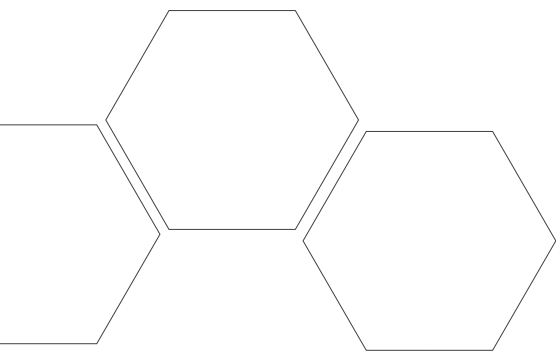
DIGITALISERING VAN DE OVERHEID ANNO 2020

Essay geschreven door Alex Mollen
en Jeremiah Eleonora

1. INLEIDING

Iedere burger heeft het wel eens meegemaakt bij overheidsinstanties: lange wachttijden, herhaaldelijk aanleveren van dezelfde documenten, het niet (online) kunnen raadplegen van informatie of aanvragen van diensten, enzovoort. Burgers, maar ook het bedrijfsleven, verwachten overal ter wereld dat hun interacties met de overheid zo efficiënt mogelijk gebeuren, zonder fouten en zonder tijdverlies. De standaard wordt steeds meer dat interacties (ook) digitaal moeten kunnen plaatsvinden: uitwisseling van informatie, aanvragen voor dienstverlening en producten en éénduidige, veilige en betrouwbare vastlegging van data.

In deze thematische bijdrage aan het Jaarverslag van de Raad van Advies wordt allereerst ingegaan op de wereldwijde trends van digitalisering van, door en binnen overheden. We hebben het dan zowel over de interne digitale organisatie van de overheid alsmede de interactie tussen de overheid enerzijds en burgers en bedrijfsleven anderzijds. De situatie in Curaçao wordt vervolgens belicht. Waar staat Curaçao nu en waar zou het over een aantal jaren kunnen dan wel moeten staan? Tenslotte wordt ingegaan op enkele bredere thema's: de impact van digitalisering op de samenleving en de burger en hoe de overheid zich in het belang van de burgers kan voorbereiden op de wereldwijde digitale uitdagingen die in een steeds sneller tempo op ons afkomen.

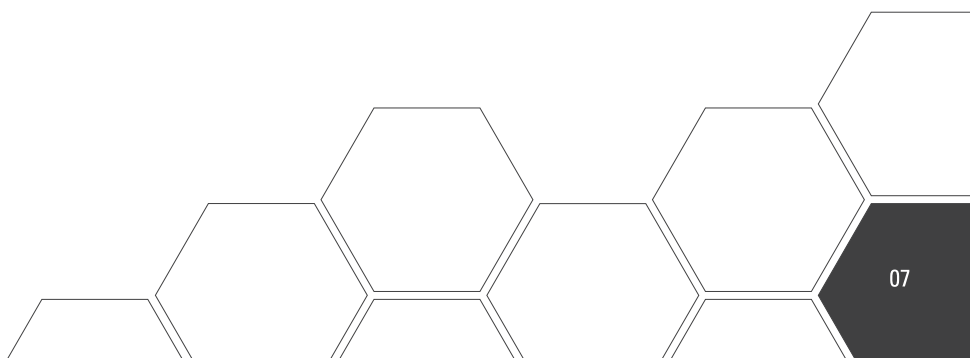
1.1 DIGITALISERING: MEER DAN NULLETJES EN EENTJES

Volgens het Van Dale woordenboek is digitalisering het (=informatie) *“omzetten in digitale vorm (nullen en enen)”*¹. Dit is een vrij beperkte definitie van het begrip. Een bredere definitie wordt gegeven door het software bedrijf AFAS: *“Digitalisering is het digitaal maken van analoge en handmatige processen. Door nieuwe technologieën en innovaties kunnen we informatie en bestaande processen op een betere en efficiëntere manier verwerken.”*¹¹

Het gaat in deze bijdrage niet zozeer om de technologie zelf, maar wel om de impact die de technologie heeft op de processen en de interacties

binnen de overheid en de samenleving. Daarbij zal worden ingegaan op de voordelen die digitalisering biedt, maar ook op de uitdagingen die daarmee gemoeid zijn.

De term ‘e-Government’ wordt vaak gebruikt in de context van digitalisering van de overheid. Hoewel er meerdere definities in omloop zijn, wordt met e-Government vooral de ‘interface’ tussen overheid en gemeenschap (lees: burgers en bedrijven) bedoeld. Dit is een zeer belangrijk, maar niet het enige, onderdeel van het thema van deze inleiding.

2. INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

De wereldwijde trend naar digitalisering is uiteraard niet nieuw. De introductie van computers in het bedrijfsleven begon op gang te komen in de jaren '60 van de vorige eeuw. Belangrijke mijlpalen sindsdien, die elk afzonderlijk een grote impact op de samenleving hebben gehad, zijn de Personal Computer en het Internet, en meer recentelijk de penetratie van mobiele telefoons en sociale media.

De wereldwijde trend naar steeds meer digitaal werken wordt met name gedreven door de private sector. De publieke sector loopt vaak achter als het gaat om het toepassen van digitale trends en technologieën. Uit een studie in 2015 van Deloitte¹¹ blijkt dat slechts 13% van overheidsinstanties wereldwijd zich in een volwassen fase bevindt als het gaat om digitalisering. De overheid heeft, vergeleken met de private sector, een aantal specifieke uitdagingen als het gaat om het realiseren van innovatie in het algemeen en specifiek digitalisering:

- **Schaarse middelen** - zelfs als er een goede 'business case' bestaat voor een innovatie, is het vaak moeilijk om voldoende publieke middelen te reserveren voor de nodige investeringen.
- **Geen concurrentie** - de overheid heeft, in tegenstelling tot de private sector, geen concurrentie, waardoor een sterke drijfveer om constant te innoveren ontbreekt.
- **Lage verandercapaciteit** - verouderde procedures, vergrijzing van overheidsdienaren en weinig aandacht voor continue ontwikkeling zorgt vaak voor overheidsdienaren die weinig verandering hebben meegemaakt in hun carrière en daardoor veel weerstand tonen bij het invoeren van nieuwe en innovatieve oplossingen. Uiteindelijk zijn het wel dezelfde overheidsdienaren die de digitale transformatie moeten dragen en tot een succes moeten maken.
- **Een ware tsunami aan technologische innovaties** - er komen zo veel veranderingen op de gemeenschap af dat organisaties nauwelijks tijd hebben om deze te evalueren en te absorberen. Dit probleem is groter in de publieke sector dan in de private sector omdat trage besluitvorming en lange begrotingscycli overheden minder flexibiliteit geven om snel innovaties te adopteren.
- **Diensten en ministeries werken in silo's** - geïsoleerde procedures, weinig synergie, verschillende websites etc. veroorzaken dat digitalisering en innovatie vaak wordt aangestuurd vanuit de behoeftes van één ministerie of afdeling, terwijl een integrale aanpak veel meer voordelen heeft.
- **Geen lange termijn visie** - De overheid is vaak gefocust op de korte termijn, terwijl veel van de baten van digitalisering pas op de langere termijn gerealiseerd worden.

2.1 DE VOORDELEN VAN DIGITALISERING

Het spreekt voor zich dat digitalisering noodzakelijk is. Een adequate en consistente digitalisering van de overheid vertaalt zich in voordelen voor zowel de burger als het bedrijfsleven en daardoor ook weer voor de overheid. Deze voordelen zijn:

- **Snelle, meer accurate uitwisseling van informatie** - Digitale uitwisseling van informatie is over het algemeen aanzienlijk sneller dan het papieren alternatief. Hoewel digitaal werken geen garantie is voor foutloos werken (ook digitale bestanden en databases kunnen vervuild raken), wordt het risico van fouten door herhaaldelijk doorgeven / overschrijven / overtikken van dezelfde informatie grotendeels geëlimineerd.
- **Transparantie van informatie** - Digitale informatie is in principe toegankelijker dan papieren informatie. Dit geldt zowel voor informatie die de overheid zelf kan gebruiken voor haar bedrijfsvoering en beleidsvorming, als voor informatie die het publiek goed kan gebruiken, vanaf een up-to-date website met actuele wetteksten tot uitleg over de meest gebruikte procedures.
- **Gemak** - Burgers en bedrijven beginnen steeds meer de 'convenience' van digitaal werken te ontdekken. Amazon.com heeft de burger verwend door hem in staat te stellen vanuit het gemak van zijn huiskamer eindelijk boeken (en inmiddels veel meer) door te kunnen kijken, zien wat anderen van die boeken denken, suggesties te krijgen over wat hij mogelijk nog meer leuk zou vinden, enzovoorts. De burger kan dat op elk uur van de dag doen. Met een druk op de knop kan de burger betalen: geen lange rijen bij de kassa. Soortgelijke mogelijkheden worden tegenwoordig ook geboden door banken en verzekeringsmaatschappijen, supermarkten, de toerisme industrie (hotels en appartementen), vliegtuigmaatschappijen, moderne taxi-bedrijven (Uber) en anderen. 'Digital is the new normal' voor meer en meer segmenten in de samenleving.
- **Efficiëntie** - uiteraard is de burger maar ook de overheid, net als elke willekeurige organisatie, gebaat bij een efficiënte bedrijfsvoering tegen zo laag mogelijke kosten.

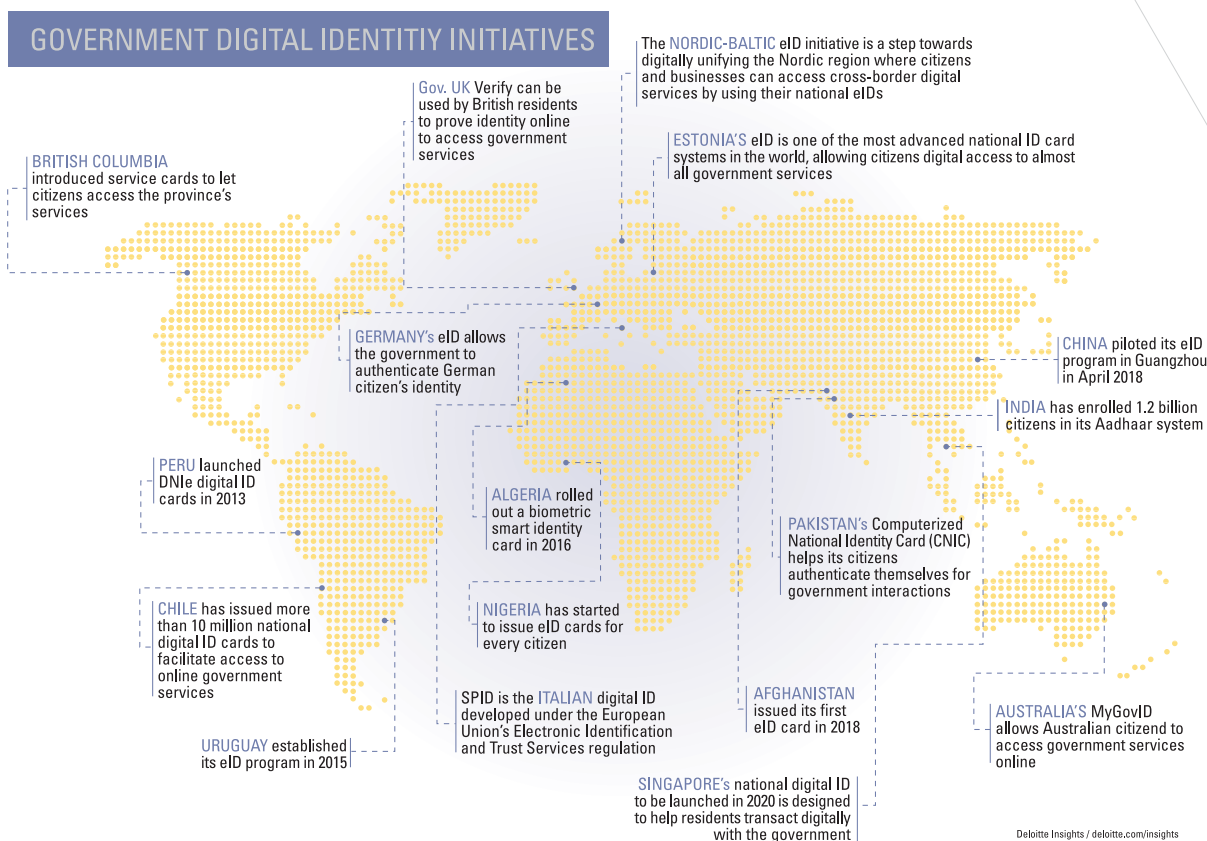
Het uiteindelijke doel is een moderne economie en een efficiëntere gemeenschap. Echter, hoe groot het effect van digitalisering op de economie precies is, is bijzonder complex en is onderwerp van interessante discussies tussen verschillende economen^{IVV}. Onderkend moet ook worden dat niet iedere burger even gemakkelijk gebruik zal kunnen maken van digitale techniek. Mensen met lagere inkomens en/of lagere opleiding en ouderen worden gezien als kwetsbare groepen die minder snel de nieuwe technieken kunnen en willen adopteren. Dit betekent in de praktijk dat er (voorlopig) aandacht moet zijn voor alternatieven voor digitale handelingen^{VI}, gepaard met begeleiding en opleiding om burgers geleidelijk steeds beter te equiperen in de nieuwe digitale wereld^{VII}.

Een mooi voorbeeld hoe de private sector dat heeft aangepakt is het inchecken bij luchtvaartmaatschappijen dat vrijwel geheel digitaal geschiedt, maar met aandacht voor alternatieve manieren en veel persoonlijke begeleiding op de luchthaven. Een voorbeeld uit de lokale overheidspraktijk is het Vergunningenloket waar burgers afspraken kunnen maken voor diverse diensten via een website, maar ook via de telefoon, email, via online 'zuilen' op het kantoor van het Vergunningenloket, of in persoon aan de balie.

2.2 EEN INTERNATIONAAL VOORBEELD: ESTLAND^{VIII}

Het relatief kleine Estland (1,3 miljoen inwoners) wordt vaak genoemd als leider in e-Government^{IX}. Het land heeft eind 20ste eeuw een aantal bewuste keuzes gemaakt om dit te realiseren. Een van de meest belangrijke was het principe 'Digital by Default' te adopteren. Dit betekent niet alleen dat alle overheidsdiensten digitaal beschikbaar moeten zijn, maar zelfs dat ze eerst digitaal^X beschikbaar moeten zijn. Pas daarna wordt ingevuld hoe zo'n dienst ook op een andere manier aangeboden kan worden. In plaats van de bestaande bureaucratie te automatiseren, zijn alle raakvlakken met burgers opnieuw uitgevonden in het licht van de technische mogelijkheden. Met zo'n insteek, leert de praktijk, kan veel bereikt worden. Estland heeft tevens aan de wieg gestaan van het praktisch ontwikkelen en toepassen van een aantal concepten die randvoorwaardelijk zijn voor een goede implementatie van e-Government: centrale registratie van basisgegevens en digitale identiteit. Daarover later meer.

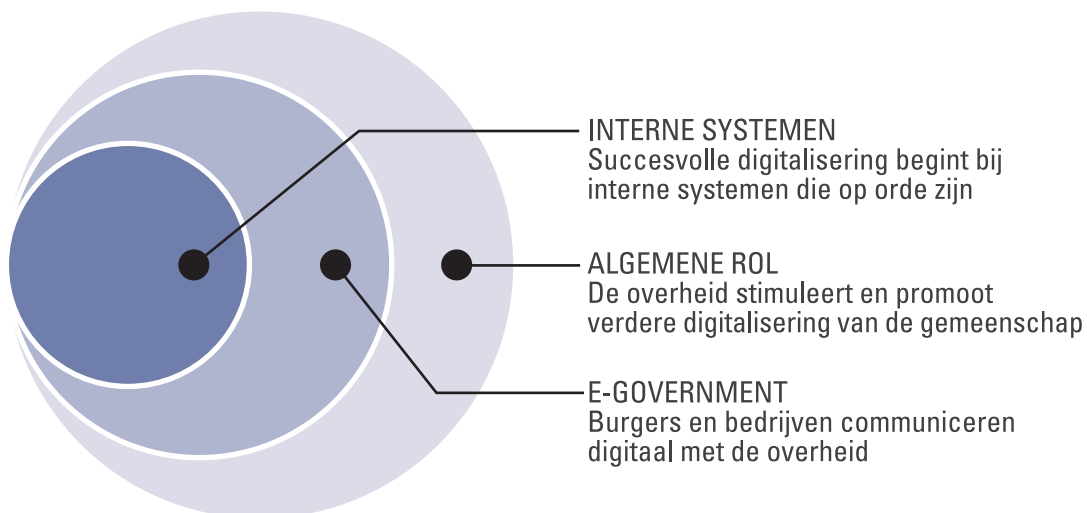

Figuur 1: Enkele wereldwijde digitale initiatieven

Tot slot is het vermeldenswaardig dat Estland zich heeft weten te ontwikkelen tot exporteur van kennis op dit gebied. De investeringen van een aantal jaren terug genereren nu deviezen voor de economie.

3. DE VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN DE OVERHEID IN DIGITALISERING

Alvorens in te gaan op de situatie in ons land, worden een drietal verantwoordelijkheden belicht die een overheid heeft ten aanzien van digitalisering.

Figuur 2: Drie verantwoordelijkheden van de overheid in digitalisering

Ten eerste is de overheid zelf een grote organisatie, in Curaçao zelfs de grootste werkgever. De eerste verantwoordelijkheid van de overheid is om haar eigen systemen op orde te hebben. Hierbij wordt gedacht aan basissystemen, zoals de personeels-administratie, de payroll, de financiële administratie, de email, het intranet, het documentmanagement, enzovoorts. Zonder gedegen interne systemen kan een grote organisatie, zoals de overheid, nooit optimaal functioneren.

Een tweede verantwoordelijkheid is om het raakvlak ('interface') tussen de overheid en de gemeenschap, de 'e-Government', goed in te richten. Vanaf websites die de burger informatie verschaffen over allerlei procedures en wetten tot aan het digitaal kunnen aanvragen van verklaringen, vergunningen en het digitaal kunnen inleveren van belastingaangiftes, het

is deze vorm van digitalisering die de burger het meest direct aan den lijve zal ondervinden. Deze tweede verantwoordelijkheid kan echter alleen naar behoren worden gedragen als de basisinformatie van de overheid op orde is.

Een derde verantwoordelijkheid omvat een veel breder terrein: de overheid is wetgever, toezichthouder, handhaver van regels, orde en veiligheid, is dienstverlener, financier, zorgverlener, enzovoorts. De wereldwijde trends in technologie hebben direct invloed op bijna alle beleidsvelden. Digitale technieken kunnen rechtshandhaving en rechtsorde verbeteren. Het onderwijs moet de nieuwe generatie van digitale bekwaamheden voorzien. Banen zullen als gevolg van digitale technieken radicaal veranderen en het onderwijs moet de nieuwe generatie daarvoor equiperen.

Elektrische, autonome 'self-driving' auto's zijn technisch al mogelijk en zullen, indien zij op brede schaal geïntroduceerd worden, het verkeer en de infrastructuur aanmerkelijk veranderen. De wetgeving om e-commerce, elektronische contracten en archivering te faciliteren dient op orde te zijn wil het bedrijfsleven die mogelijkheden kunnen benutten. Het is noodzakelijk om als overheid bij te blijven met de nieuwste maatschappelijke en technologische ontwikkelingen om zodoende op tijd in beweging te komen. Het gaat dan overigens niet per definitie om wijziging van wet- en regelgeving. Beleid kan ook worden gevoerd via voorlichting, (aansturing op) zelfregulering, subsidies, inkoopbeleid, keuzen in toezicht en handhaving enzovoorts^{xii}.

De ambities van de overheid spelen een belangrijke rol in het bepalen van de prioriteiten van een klein land als Curaçao. In digitalisering gaat de kost voor de baat. Er zijn daarnaast mensen die zullen beargumenteren dat de beperkte middelen van de Curaçaose overheid elders harder nodig zijn.

Een bekend gezegde is: "Either lead, follow, or get out of the way". Waar de meeste mensen het over eens zullen zijn, is dat in Curaçao minimaal sprake moet zijn van goede trendvolgers op het gebied van digitalisering, en dat de overheid zeker niet "in the way" moet staan van anderen, met name de private sector, om hun (digitale) doelstellingen te bereiken. In het volgende chapter wordt ingegaan op de huidige stand van zaken bij de Curaçaose overheid.

4. STATUS VAN DIGITALISERING BIJ DE CURAÇAOSE OVERHEID

Ten aanzien van de eerste in hoofdstuk 3 genoemde verantwoordelijkheid, kan anno 2020 in Curaçao geconstateerd worden dat een aantal, maar niet alle, interne systemen binnen de overheid redelijk op orde zijn. Personeelsadministratie, payroll en de financiële administratie zijn voldoende geautomatiseerd, maar er is nog geen breed gedragen documentmanagementsysteem, noch een volledig uitgerold intranetsysteem, waardoor de overheid veel tijd verliest om documenten te registreren, te volgen en te achterhalen. Goed applicatie- en databeheer en het constant bewaken dat de data in de systemen niet vervuild raken, blijft een uitdaging. De praktijk leert dat, naast het gebruik van digitale systemen, er meer discipline nodig is om procedures te volgen: zie onder meer diverse rapporten van de Stichting Overheidsaccountantsbureau (SOAB) en de Algemene Rekenkamer Curaçao (ARC) over de (budget)discipline rondom het aangaan van verplichtingen en aanstellingen^{xiii}.

Ten aanzien van de tweede verantwoordelijkheid, de 'e-Government', kan geconstateerd worden dat er een hoge ambitie is die nog maar deels gerealiseerd is. Curaçao heeft reeds in 2000 een e-Government plan ontwikkeld^{xiv}. Er is een centrale website (www.gobiernu.cw) voor de hele overheid, die nog grotendeels statisch is. Diverse instanties, waaronder de Raad van Advies, hebben hun eigen websites. Interactieve portals voor burgers zijn geïmplementeerd bij de Belastingdienst en het Vergunningenloket. Aangifte van de meest voorkomende vormen van belasting kan digitaal worden gedaan; voor inkomstenbelasting is digitale aangifte sinds 2018 zelfs verplicht. Een aantal vergunningen kunnen digitaal worden aangevraagd, maar veel nog niet. Er bestaat geen Curaçaose digitale ID en diverse overheidsinstanties gebruiken verschillende betaalsystemen. Een ambitieus programma om alle basisregisters van de overheid te koppelen, is na 10 jaar nog niet afgerond. Vaak wordt ook nog de bestaande situatie gedigitaliseerd, zonder eerst de vraag te stellen of de betreffende processen beter ingericht kunnen worden.

Op de derde verantwoordelijkheid van de overheid om de samenleving te stimuleren om meer digitaal te werken, scoort Curaçao nog matig. In het onderwijs mag er veel explicieter worden nagedacht over 'the job of the future'. Jongeren leren de digitale wereld eerder buiten het klaslokaal dan daarbinnen. Er zijn weinig economische incentives om meer digitaal te gaan werken. Beleid dat aandacht besteedt aan de gevolgen van digitalisering is schaars. Men ziet, helaas, dat de overheid te vaak bezig is met de orde van de dag en geen tijd besteedt aan het plannen van de (niet zo verre) toekomst. Er zijn initiatieven, zoals 'Smart City', die hoop geven, maar die ook nog een sterkere stempel op het dagelijks leven moeten gaan drukken.

5. DE VOLGENDE STAPPEN IN VERDERE DIGITALE TRANSFORMATIE

De Curaçaose overheid is duidelijk nog onderweg in het traject dat moet leiden tot optimale digitalisering. In de volgende paragrafen worden een aantal aanbevelingen gedaan over de vervolgstappen die de overheid kan nemen.

5.1 STEL EEN TRANSPARANTE VISIE EN 'ROAD MAP' VOOR DIGITALISERING OP

Er zijn vele wegen die naar Rome leiden, maar voor een succesvol, duurzaam traject om verder te digitaliseren moeten een aantal fundamentele stappen gezet worden. Think big, start small, is zeker van toepassing bij dit soort transformaties. Denk aan een huis dat een sterke fundering moet hebben voordat de muren en het dak gebouwd worden.

Het is uiterst belangrijk dat er een digitale strategie en 'road map' is die constant wordt geactualiseerd. De visie definieert de ambitie: een overheid die intern als een moderne organisatie functioneert, op een transparante, digitale manier met burgers en bedrijfsleven communiceert, en die in al haar beleidsvelden anticipeert op de impact van digitalisering op de samenleving.

De 'road map' draagt zorg voor een samenhangend plan van projecten om de visie te realiseren en houdt rekening met de snelle ontwikkelingen in het veld.

5.2 STERK LEIDERSCHAP EN CONTINUÏTEIT ZIJN VEREIST

Essentieel voor zo'n ingrijpende transitie is sterk leiderschap en een team met de juiste vaardigheden. Dat team kan een combinatie zijn van externe experts en interne talentvolle medewerkers. Een op te richten interne 'taskforce' is nodig om de regie over het totale programma te houden en de voortgang te bewaken. Voor alle opties geldt dat er een 'champion' op voldoende hoog niveau binnen de overheid verantwoordelijk moet zijn om dit traject te trekken. Deze persoon moet over de autoriteit beschikken om, dwars door de verzuilde ministeries heen, de juiste beslissingen ten aanzien van digitalisering te kunnen nemen om deze voortdurend te waarborgen.

Gezien de relatief korte regeerperiodes dient de autoriteit van deze functie en ook de beschikbaar gestelde middelen meerjarig wettelijk verankerd te worden om voldoende waarborgen te bieden voor de noodzakelijke continuïteit van het programma.

5.3 BASICS FIRST

Bij digitalisering hebben we de neiging te denken aan grote innovatietrajecten met significante impact. Echter, deze hebben weinig zin als de basisvoorwaarden niet op orde zijn. Denk daarbij aan elementen zoals opschonen van data, introduceren van een documentmanagementsysteem, een goed beveiligde centrale email-server en een intranet om kennis te delen. Op organisatorisch gebied is aandacht nodig voor data management, applicatiebeheer, 'governance' processen, regelmatige bijscholing van medewerkers en discipline in het volgen van procedures.

5.4 ONTWERP DIGITALE FUNCTIES VANUIT DE BEHOEFTE VAN DE BURGER

Een wereldwijde 'best practice', die de overheid ook zou moeten toepassen, is om vanuit het perspectief van de burger (of de ondernemer) de digitalisering in te richten^{xv}. De burger is snel gefrustreerd en gedemotiveerd door een slechte 'interface' tussen mens en technologie.

Een gecompliceerd aangifteformulier, onduidelijke informatie en slecht ontworpen websites laten geen gevoel van voldoening achter bij de burger waardoor zijn 'compliance' laag blijft.

De pioniers in digitalisering in de private sector besteden veel aandacht aan de manier waarop de klant wordt benaderd, de zogenaamde 'customer experience' ('CX'). Dit is niet een gebied waar de overheid traditioneel in uitblinkt, maar het is wel een kritieke succesfactor. De overheid moet de burger niet meer vragen om zijn gedrag aan te passen aan de techniek en procedures, in tegendeel, de geleverde diensten moeten naar gelang de wensen van de burger worden ingericht. Dit impliceert dat de overheid veel beter dan nu moet inspelen op haar belangrijkste afnemers, de burger.

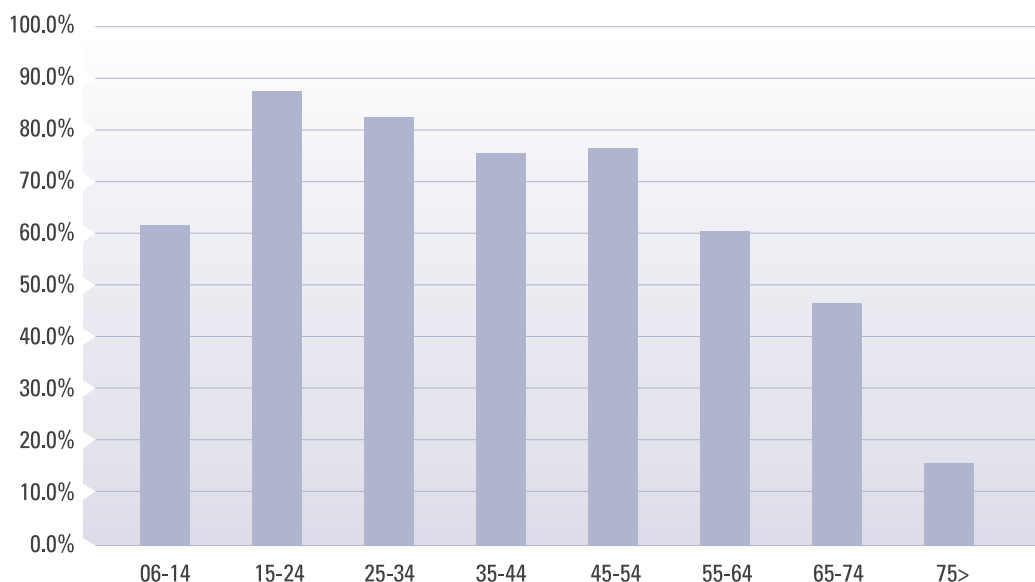
5.5 ABSORPTIEVERMOGEN VAN DE GEMEENSCHAP

Een belangrijk facet in verdere digitalisering is dat de gemeenschap de digitale manier van werken moet kunnen behappen. Enkele gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS):

- Eind 2018 had Curaçao een penetratie van 117 mobiele telefoons per 100 inwoners^{xvi}. Dit zet Curaçao op de 88ste plaats uit 216 landen en gebieden, net boven Australië^{xvii}.
- Curaçao had eind 2017 een gemiddelde van 68% internet penetratie^{xviii}. Ook dit gemiddelde ligt boven het wereldwijde gemiddelde van 50%^{xix}. Opvallend is dat internet gebruik pas aanmerkelijk afneemt in de leeftijdsgroep boven de 65 jaar.

Hoewel bovengenoemde factoren geen garantie zijn voor het succesvol adopteren van digitale werkwijzen, kunnen we voorzichtig concluderen dat de Curaçaoose bevolking zeker niet achterloopt in de adoptie van de basistechnologie die daarvoor nodig is.

Internet penetratie naar leeftijd (Bron: www.cbs.cw 2017)

Figuur 3: Internet penetratie op Curaçao, naar leeftijd

5.6 INTRODUCEER EEN UNIFORME DIGITALE ID

Wereldwijd kampen organisaties met het vraagstuk hoe digitale identiteit moet worden gewaarborgd. Vertrouwen is essentieel. Als een burger een digitaal contract met partij X sluit, moet hij er op kunnen vertrouwen dat degene aan de andere kant van de lijn inderdaad partij X is en niet een crimineel die zich voordoeft als partij X.

Uit praktische overwegingen is het raadzaam om als overheid een centrale aanpak van identificatie te hanteren; de Nederlandse overheid heeft dit aangepakt door de 'DigID' te introduceren. Een unieke digitale identiteit stelt burgers in staat om een verscheidenheid van verrichtingen te doen, van bouwtekeningen te uploaden bij de DOW tot vergunningen aan te vragen, belasting te betalen, een adreswijzing door te geven en een paspoort of rijbewijs te vernieuwen.

Een voorwaarde is dat er duidelijke richtlijnen moeten zijn over de bescherming en het gebruik van deze gegevens. De gegevens moeten adequaat beveiligd zijn en de burger moet niet het gevoel krijgen dat *Big Brother Is watching me*.

GDPR

5.7 JURIDISCHE VOORWAARDEN

Opslag, distributie, verwerking en archivering van digitale documenten is aanzienlijk efficiënter dan papier. Een grote doorbraak in efficiëntie wordt bereikt door wettelijk te regelen dat digitale contracten en documenten equivalent zijn aan traditionele papieren documenten.

Dit vereist aandacht voor, en investeringen in, de beveiliging van de gegevens. Men moet ervan uit kunnen gaan dat een digitaal document beveiligd en authentiek is. Daarnaast doorkruist aandacht voor de privacy van de burgers alle technologische mogelijkheden. De opkomst van digitalisering en vooral van social media heeft als neveneffect dat enorme hoeveelheden privégegevens in digitale databanken te vinden zijn. Dit wordt de 'digital footprint' of 'cyber shadow' genoemd en kan voor één persoon vele megabytes tot gigabytes informatie betreffen.

Via wetgeving dient geregeld te zijn wie de eigenaar van die data is en wat ermee gedaan mag worden. Van belang is dat er voorzieningen komen waardoor de burger tijdig en adequaat wordt geïnformeerd en waarmee hij het recht op inzage in en correcties van persoonsgegevens eenvoudig en doeltreffend kan uitoefenen^{xx}.

In Europa is in 2018 de General Data Protection Regulation (GDPR) wetgeving tot stand gekomen die beperkingen oplegt aan het gebruik van persoonsgegevens. Op Curaçao kennen we ook vrij recente wetgeving, de Landsverordening bescherming persoonsgegevens^{xxi}.

Deze is gebaseerd op recente ontwikkelingen in westerse landen. Helaas is de wet er wel, maar de bekendheid van de consequenties en vooral ook de controle op naleving zijn nog beperkt.

5.8 MAAK SLIMME KEUZES IN TECHNOLOGIE

Verdere innovatie en digitalisering kan niet los worden gezien van de mogelijkheden die de technologie biedt. In de enorme hoeveelheid technologische oplossingen kan de overheid slimme keuzes maken om haar kosten te minimaliseren en snel een inhaalslag te realiseren. De technologie strategie dient onderdeel te zijn van de algehele visie. Een aantal elementen hierin kunnen zijn:

- **Maak meer gebruik van 'cloud' technologie**

Dit behelst de facto het uitbesteden van de traditionele 'data center' functie naar een (vaak internationale) private partij. Cloud technologie biedt veel voordelen: het bespaart kosten, vooral de hoge investeringen aan het begin van een traject worden vermeden, er is minder gespecialiseerde 'in-house' kennis nodig en de technologie is bijzonder flexibel ('scalable') om aan de behoefte van de verschillende diensten en ministeries te voldoen. Er zijn inmiddels voldoende voorbeelden die aantonen dat een goed geïmplementeerde 'cloud' strategie ook voor overheden haalbaar is^{xxii}.

- **Standaardiseer de technologie**

De praktijk leert dat gebruik van standaard apparatuur (één merk/model computers voor iedereen, printers, dezelfde versie systeemsoftware) binnen een grote organisatie aanmerkelijke besparingen oplevert in aanschaf en onderhoud.

- **Betalingsverkeer**

Commercie, maar ook overheidsbetalingen, moeten digitaal kunnen gebeuren.

Cash en cheques worden steeds minder gebruikt, maar kunnen niet van de ene op de andere dag uitgefaseerd worden. De overheid zou er goed aan doen te standaardiseren op één digitaal betalingssysteem, met instandhouding van alternatieve manieren van betaling voor degene die nog niet toe zijn aan digitaal betalen.

Door incentives, zoals lagere transactiekosten, kunnen mensen aangespoord worden om over te schakelen naar digitaal betalen.

- **Nieuwe technologische ontwikkelingen**

Recente ontwikkelingen op het gebied van 'Artificial Intelligence' (AI), 'Cognitive' en Rapid Process Automation (RPA) zullen in de komende jaren de mensheid op een ingrijpende manier raken^{xxiii}. Futuristen voorspellen dat een meerderheid van de banen (hoog en laag opgeleid) in de komende jaren zal veranderen^{xxiv}. De overheid zal niet alleen in haar eigen bedrijfsvoering met deze ontwikkelingen rekening moeten houden. Hele bedrijfssectoren zullen veranderen of verdwijnen; nieuwe sectoren en beroepen zullen opkomen. Alle ministeries dienen zich daarop voor te bereiden.

- **Stimuleer ontwikkeling door informatie te ontsluiten**

Overheden kunnen digitalisering stimuleren door interessante informatie beschikbaar te stellen aan derden. Een leuk initiatief is het OpenOV initiatief in Nederland^{xxv}, waar de overheid allerlei actuele data over het openbaar vervoer beschikbaar stelt. Slimme derden gebruiken die data om innovatieve applicaties te bouwen, zoals een appje dat een burger à la minuut kan vertellen hoe lang hij op de volgende bus moet wachten.

6. TOT SLOT

Anno 2020 heeft Curaçao de beginstappen gemaakt naar een digitale overheid.

De belangrijkste keuze die Curaçao in de komende tijd zal moeten maken is het vaststellen van haar ambitie: hoe snel en hoe ver wil de Curaçaose overheid het pad naar verdere digitalisering bewandelen? Die keuze bepaalt de middelen en de capaciteit van de mensen die de overheid beschikbaar zal moeten stellen voor dit traject, op een moment dat beide schaars zijn. In het overwegen van deze moeilijke prioriteitstelling moet worden meegewogen dat 'niets doen' ook een prijskaartje heeft - hoe langer men wacht met adequate digitalisering, hoe duurder en moeilijker het wordt om aan te sluiten bij de steeds sneller digitaliserende wereld.

2 DE BEDRIJFSVOERING

DE SAMENSTELLING VAN DE RAAD

Op 31 december 2019 bestond de Raad uit: mevrouw mr. L.M. Dindial (ondervoorzitter), dr. J. Sybesma, mevrouw drs. Ch. Alberto, mr. W.R. Flocker, mevrouw mr. R. Sillé, drs. H.T. van der Woude RC, drs. R.A.B. Begina, M.F. Willem MBA en mr. L.M. Virginia.

De Raad heeft op 9 juni 2014 de interne gedragsregels over tegenstrijdige belangen vastgesteld. Volgens deze gedragsregels worden de nevenfuncties en -werkzaamheden van de ondervoorzitter en leden elk jaar bekendgemaakt (bijlage).

Deze gedragsregels zijn door de Raad in 2019 geëvalueerd en aangepast voor wat betreft het aspect van de financiële en zakelijke belangen in relatie tot situaties waar het risico bestaat van tegenstrijdige belangen. Ook zijn wijzigingen aangebracht in de gedragsregels over de opgave van ambten en functies. De gewijzigde gedragsregels zijn in een plenaire vergadering van 21 oktober 2019 vastgesteld door de Raad. Op de website www.raadvanadvies.cw staan ook (verkorte) curricula vitae van de leden, de interne gedragsregels en het Landsbesluit profielschets ondervoorzitter en leden Raad van Advies (P.B. 2011, no. 11).

Foto ter gelegenheid van een lunchbijeenkomst van de Raad ten paleize van de Gouverneur.

DE BENOEMING EN HERBENOEMING VAN DE LEDEN VAN DE RAAD

De ondervoorzitter en de overige leden van de Raad van Advies worden, op voordracht van de minister van Algemene Zaken, bij landsbesluit benoemd. Voor de benoeming van de ondervoorzitter wordt de Raad door de regering gehoord. Voor de benoeming van de overige leden doet de Raad aan de regering een aanbeveling.

Sinds 2017 vervult de Raad vacatures volgens de 'Open sollicitatieprocedure voor het werven van een nieuw lid van de Raad' die de Raad in de vergadering van 21 augustus 2017 heeft vastgesteld. Deze procedure is in 2019 gewijzigd in verband met de fase waarin aan een kandidaat-lid verzocht zal worden een verklaring omtrent het gedrag in de zin van artikel 18, eerste lid, van de 'Landsverordening op de justitiële documentatie en op de verklaring omtrent het gedrag' over te leggen. De gewijzigde procedure is op 17 juni 2019 in een plenaire vergadering door de Raad vastgesteld.

Om te komen tot een aanbeveling over de herbenoeming van een lid van de Raad van Advies wordt door de Raad de op 16 januari 2017 vastgestelde 'Procedure verlengen lidmaatschap Raad van Advies van Curaçao' doorlopen. De heer mr. W.R. Flocker is met ingang van 2 mei 2019 herbenoemd. In 2019 heeft de Raad overeenkomstig artikel 3, derde lid, van de Landsverordening Raad van Advies een aanbeveling gedaan aan de minister van Algemene Zaken voor herbenoeming van mevrouw mr. R. Sillé met ingang van 1 februari 2020.

DE WERKZAAMHEDEN VAN DE RAAD

De Raad vergadert in principe twee keer per maand plenair. In 2019 vergaderde de Raad echter maar achttien keer plenair. Dit heeft te maken met het verminderde aantal adviesverzoeken waarover de Raad moest adviseren en het feit dat de Raad in een aantal gevallen een adviesverzoek overeenkomstig artikel 24, eerste lid, van de Landsverordening Raad van Advies langs elektronische weg heeft afgedaan. De plenaire vergaderingen zijn in de regel voorgezeten door de ondervoorzitter en hadden een gemiddeld aanwezigheidspercentage van 82,3%.

De Werkgroep Bestuurlijke, juridische en sociale aangelegenheden vergaderde vijf keer en de Werkgroep Economische, financiële en onderwijsaangelegenheden drie keer. De werkgroepen vergaderen niet alleen over onderwerpen waarover aan de Raad advies wordt gevraagd. Ook andere onderwerpen kunnen in werkgroepsverband besproken worden. De Werkgroep Economische, financiële en onderwijsaangelegenheden heeft ook vergaderd over een notitie inzake de Rijkswet financieel toezicht Curaçao en Sint Maarten ter voorbereiding op het in 2019 in Nederland gehouden overleg tussen de Raad van State en de Raden van Advies van het Caribisch deel van het Koninkrijk (Koninkrijksradenoverleg).

Minder complexe verzoeken werden zoals gebruikelijk zonder werkgroepsvergadering per e-mail voorbereid. De huidige samenstelling van de werkgroepen is op de website www.raadvanadvies.cw te vinden. Naast de werkgroepen zijn er ook ad-hoccommissies ter voorbereiding van specifieke aangelegenheden, zoals de Commissie Jaarverslag.

Foto ter gelegenheid van het aanbieden van het Jaarverslag 2018 van de Raad aan H.E. de Gouverneur

De Raad heeft in het verslagjaar 38 adviesverzoeken behandeld. In het verslagjaar heeft de Raad één keer uit eigen beweging een advies aan de regering uitgebracht. Het betrof het nader advies d.d. 20 februari 2019 (met kenmerk RvA no. RA/03-19-DIV) inzake de ontwerplandsverordening tot instelling van een Begrotingskamer (Landsverordening Begrotingskamer) (Zittingsjaar 2018-2019-137).

De Raad vergaderde in 2019 tweemaal met H.E. de Gouverneur mevrouw L.A. George-Wout in haar hoedanigheid van voorzitter van de Raad. Op 4 juni 2019 en 18 november 2019 heeft de Raad een ontmoeting gehad met H.E. de Gouverneur, vergezeld door de directeur van het Kabinet van de Gouverneur, mr. P. Benschop, waarbij van gedachten is gewisseld over diverse actuele zaken van wetgeving en bestuur.

EXTERNE CONTACTEN VAN DE RAAD

REGULIERE CONTACTEN

De Raad van State en de Raden van Advies van Aruba en Sint Maarten

Het Koninkrijksradenoverleg d.d. 16 september 2019 heeft in Nederland plaatsgevonden. In dat overleg hebben de deelnemers over onderwerpen van gemeenschappelijk belang gesproken. Namens de Raad van Advies van Curaçao hebben mevrouw mr. L.M. Dindial (ondervoorzitter), drs. H.T. van der Woude RC (raadslid) en mevrouw mr. C.M. Raphaëla (secretaris) aan het overleg deelgenomen.

De Raad van State

Op 18 januari 2019 is er een kennismakingsbezoek geweest aan Curaçao van de nieuwe vicepresident van de Raad van State, mr. Th. C. de Graaf.

De delegatie van de Raad van State bestond verder uit mr. R. Visser (secretaris), drs. R. de Veer (raadsadviseur) en P. Comenencia, MA (staatsraad van het Koninkrijk voor Curaçao). De delegatie van de Raad van Advies bestond uit leden Sybesma (wnd. ondervoorzitter), Van der Woude, Flocker, Begina, Willem en de secretaris. Verschillende onderwerpen van gemeenschappelijk belang kwamen ter sprake. De ondervoorzitter was op 2 november 2019 aanwezig bij een informele ontvangst te Curaçao door de vicepresident van de Raad van State, mr. Th. C. de Graaf.

De minister-president tevens minister van Algemene Zaken

De Raad heeft op 20 mei 2019 een ontmoeting gehad met de minister-president tevens minister van Algemene Zaken, de heer E. Rhuggenaath MBA/MBI over onderwerpen die verband houden met wetgevingsproducten.

Het Ministerie van Algemene Zaken

De directeur van de Directie Risicobeheersing & Rampenbeleid van het Ministerie van Algemene Zaken, de heer L. Fer, heeft op 8 maart 2019 een presentatie verzorgd voor de leden van de Werkgroep Bestuurlijke, juridische en sociale aangelegenheden van de Raad en de secretaris in verband met de spoedige totstandkoming van de ontwerplandsverordening tot wijziging van de Landsverordening rampenbestrijding en de Ontheiligingsverordening.

Het Ministerie van Financiën

Het hoofd Begrotingszaken mevrouw R. Matthew heeft, in aanwezigheid van de sectordirecteur Financieel Beleid en Begrotingszaken van het Ministerie van Financiën mevrouw drs. L. Melfor, op 20 augustus 2019 ten behoeve van de Raad een presentatie gegeven over de ontwerpbegroting voor het dienstjaar 2020.

Het Ministerie van Verkeer, Vervoer en Ruimtelijke Planning

Het Ministerie van Verkeer, Vervoer en Ruimtelijke Planning heeft op 11 maart 2019 een presentatie gegeven aan de Raad over in ontwikkeling zijnde regelingen betreffende de luchtvaart.

Tijdens de presentatie is onder andere ingegaan op de stappen die ondernomen moeten worden teneinde voor de luchthaven van Curaçao opnieuw de status Categorie 1 van de Amerikaanse Federal Aviation Administration (FAA) te verkrijgen en op het uitgestippelde tijdsplan voor het wetgevingstraject van de nieuwe luchtvaartwet- en regelgeving.

Groepsfoto van de deelnemers aan het Koninkrijksadviesradenoverleg van 15 -17 september 2019 te Den Haag

BIJZONDERE CONTACTEN

University of Curaçao

De ondervoorzitter heeft op 21 februari 2019 aan de University of Curaçao een presentatie gehouden ter gelegenheid van de overhandiging van het vernieuwde staatsrechtboek van prof. dr. A. van Rijn aan de Gouverneur. Tijdens deze presentatie heeft zij een korte uitleg gegeven over de werkwijze van de Raad van Advies en zijn rol in de democratische rechtsstaat.

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van Nederland

Een delegatie van de Raad, bestaande uit de ondervoorzitter, lid Willem en de secretaris, heeft op 5 september 2019 vertegenwoordigers ontvangen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van Nederland, de Project Management Organization, de Voortgangscmissie en het Secretariaat van het Groeiakkoord. Het ging om een kennismakingsbezoek en gedachtewisseling omtrent onderwerpen die gerelateerd zijn aan het Groeiakkoord 'Naar hersteld vertrouwen en voor een welvarend Curaçao' en de Groeistrategie 'Integraal en Samen'.

De media

In het verslagjaar is aandacht besteed aan het informeren van de burgers over de werkzaamheden van de Raad. Op 6 maart 2019 heeft de Raad een persbericht verstuurd met betrekking tot het uitgebrachte nader advies d.d. 20 februari 2019 (met kenmerk RvA no. 03-29-DIV) over de ontwerp-landsverordening tot instelling van een Begrotingskamer (Landsverordening Begrotingskamer) (Zittingsjaar 2018-2019-137). Aanleiding hiervoor was het feit dat dat advies in de media enkele malen uit zijn verband was getrokken. In het persbericht werd een en ander in de juiste context geplaatst.

In juni 2019 heeft een delegatie van de Raad, bestaande uit de ondervoorzitter en leden Begina en Sybesma en de secretaris, in het kader van de presentatie van het Jaarverslag 2018 een persconferentie gehouden. Verder heeft de ondervoorzitter in een aantal gevallen de redactie van lokale kranten verzocht een bericht, waarin ten onrechte wordt aangegeven dat een ontwerp-regeling bij de Raad voor advies ligt, ten behoeve van de lezers te rectificeren. In die gevallen is er tevens op gewezen dat de datum van ontvangst en de status van alle wetsontwerpen die aan de Raad voor advies zijn aangeboden, op de website van de Raad staan.

DE SAMENSTELLING VAN HET SECRETARIAAT

Het secretariaat stond in 2019 onder leiding van mevrouw mr. C.M. Raphaëla (secretaris), ondersteund door mevrouw mr. N.M. Eugenia, mevrouw mr. I. Hiemcke, mevrouw mr. W.A.M. Hu-a-ng en mevrouw mr. E.F. Roosje (allen juridisch adviseur), drs. R. Anandbahadoer (financieel adviseur), mevrouw J.B. Elvilia-Seedorf (office manager), mevrouw D. Eugenia-Davelaar (administratief medewerker) en mevrouw S.M. Sambo (interieurverzorgster/bode).

DE WERKZAAMHEDEN VAN HET SECRETARIAAT

Om de taken van het secretariaat goed te kunnen uitvoeren, hebben de secretaris en medewerkers geregeld contact met ambtelijke diensten, instellingen, de secretariaten van de Raden van Advies van Aruba en Sint Maarten, het secretariaat van de Raad van State en andere adviesorganen.

Het secretariaat onderhoudt regulier ambtelijk contact met onder meer de secretaris van de Raad van Ministers, de sectordirecteur Financieel Beleid en Begrotingsbeheer van het Ministerie van Financiën, de Griffie van de Staten en met de afdeling Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van Algemene Zaken (WJZ) ten aanzien van onder meer de planning van de Raad van Advies en het ontbreken van relevante stukken bij een adviesverzoek.

De secretaris heeft op 18 januari 2019 overleg met de Ombudsman en vertegenwoordigers van de ambtelijke staf van de Algemene Rekenkamer en de Sociaal Economische Raad gevoerd ter bespreking van verschillende onderwerpen van gemeenschappelijk belang.

Op 17 april 2019 heeft mevrouw mr. E. Hendricks (wetgevingsjurist) van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, dat met name belast is met paspoortwetgeving, een kennismakingsbezoek gebracht aan de secretaris en mevrouw mr. N. Eugenia (juridisch adviseur bij het secretariaat). Gesproken is met name over wetgevingsprocedures in Curaçao en in Nederland.

Op 4 oktober 2019 heeft de nieuwe directeur van WJZ, mevrouw mr. J. Pawirodihardjo-Fer, een kennismakingsbezoek gebracht aan de secretaris en mevrouw mr. I. Hiemcke (juridisch adviseur bij het secretariaat).

Op 8 oktober 2019 is er een ontmoeting geweest tussen de secretaris en de heer R. Anandbahadoer met drs. S.H.M. de Kok MSc MiF en mevrouw V. Zanen MA van het secretariaat van het College financieel toezicht Curaçao en Sint Maarten waarbij gesproken werd over de advisering door beide organisaties en eventuele samenwerking.

De secretaris en mevrouw mr. E. Roosje (juridisch adviseur bij het secretariaat) hebben op 28 oktober 2019 deelgenomen aan het ketenoverleg wetgeving met ambtelijke vertegenwoordigers van WJZ, de Sociaal-Economische Raad, de Griffie van de Staten, het Secretariaat van de Raad van Ministers en het Kabinet van de Gouverneur. In dit overleg zijn verschillende onderwerpen met betrekking tot de totstandkoming van wet- en regelgeving besproken.

DE 'PRODUCTIE' VAN DE RAAD IN HET JAAR 2019

IN- EN UITSTROOM

In het jaar 2019 heeft de Raad 43 verzoeken om advies ontvangen en 38 adviesverzoeken afgehandeld. Bij laatstgenoemd aantal zijn twee adviesverzoeken inbegrepen die in het jaar 2018 bij de Raad aanhangig zijn gemaakt, maar die uiteindelijk in het verslagjaar zijn afgehandeld. Aan het eind van het verslagjaar had de Raad 4 adviesverzoeken, die in het verslagjaar zijn ontvangen, nog in behandeling.

De in- en uitstroom van adviesverzoeken over de jaren 2014 tot en met 2019 is weergegeven in tabel 1.

Tabel 1: Overzicht in- en uitstroom adviesverzoeken

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
In behandeling op 1 januari	8	10	8	13	13	2
Ingekomen in het verslagjaar	50	50	63	43	43	43
Geretourneerd	3	6	9	5	7	2
Ingetrokken			1	0	0	1
Afgedane adviesverzoeken	44	46	54	32	47	38 ¹
Ongevraagd advies	-	-	2	0	0	1
Per 31 december in behandeling	10	8	7	13	2	4

BEHANDELING

In tabel 2 is een verdeling in categorieën gemaakt van de adviesverzoeken die de Raad per 1 januari 2019 nog in behandeling had, de gedurende dit verslagjaar ontvangen adviesverzoeken en de uitgebrachte adviezen daarover, met de vergelijkende cijfers over 2017 en 2018.

Tabel 2: Aantal ontvangen adviesverzoeken en uitgebrachte adviezen per categorie in de jaren 2017, 2018 en 2019

	Ontvangen Adviesverzoeken ²			Uitgebrachte Adviezen		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Ontwerpen van landsverordening (regeringsontwerpen)	13	13	14	9	19	14
Ontwerpen van landsbesluiten, h.a.m.	21	15	21	16	15	19
Initiatiefontwerpen van landsverordening (initiatiefvoorstellen van de Staten)	6	9	6	4	8	4
Voorstellen van Rijkswet	1	4	0	1	4	0
Ontwerpen van algemene maatregelen van Rijksbestuur	1	1	1	1	1	1
Voorstellen tot goedkeuring van verdragen (art. 64, tweede lid, onderdeel b, van de Staatsregeling jo art. 19, eerste lid, onderdeel b van de Landsverordening Raad van Advies)	-	-	-	-	-	-
Zaken waaromtrent de regering het horen van de Raad van Advies nodig acht (art. 19, tweede lid, van de Landsverordening raad van Advies)	1	2	3	1	2	3
Totaal	43	47	45	32	49	41

¹ Een van de adviesverzoeken had betrekking op 3 ontwerpbesluiten, houdende algemene maatregelen. Een ander adviesverzoek had betrekking op 1 ontwerpbesluit, houdende algemene maatregelen. Ten aanzien van elk van bedoelde ontwerpbesluiten is een afzonderlijk advies uitgebracht.

² De ingetrokken c.q. geretourneerde adviesverzoeken zijn hier niet bij inbegrepen. De Raad had in het jaar 2017 zeven adviesverzoeken die de Raad in 2016 van de regering heeft ontvangen, nog in behandeling. Het betreft drie ontwerpbesluiten (regeringsontwerpen), één initiatiefontwerpbesluit (initiatiefvoorstel van de Staten) en drie ontwerpbesluiten, houdende algemene maatregelen. Voor het jaar 2018 betrof dit dertien adviesverzoeken, bestaande uit vier ontwerpbesluiten (regeringsontwerpen), twee initiatiefontwerpbesluiten (initiatiefvoorstellen van de Staten) en vijf ontwerpbesluiten, houdende algemene maatregelen. In het jaar 2019 ging het om twee adviesverzoeken die in het jaar 2018 zijn ontvangen, te weten één initiatiefontwerpbesluit en één ontwerpbesluit, houdende algemene maatregelen. In de tabel is met deze adviesverzoeken rekening gehouden.

De 38 ontvangen ontwerpregelingen bestonden uit 14 ontwerplandsverordeningen (regeringsontwerpen), 19 ontwerplandsbesluiten, houdende algemene maatregelen, 4 initiatiefontwerplandsverordeningen (initiatiefvoorstellen van de Staten) en 1 ontwerp van een algemene maatregel van rijksbestuur.

Verder heeft de Raad 3 adviezen uitgebracht waarbij de regering het advies van de Raad vroeg over zaken van wetgeving of bestuur (artikel 64, vijfde lid, van de Staatsregeling in samenhang met artikel 19, tweede lid, van de Landsverordening Raad van Advies). Het ging om de volgende adviezen:

- het verzoek om advisering over de interpretatie van artikel 25, eerste lid, van de Rijkswet financieel toezicht Curaçao en Sint Maarten (RvA no. RA/20-19-DIV);
- de ontwerpbegroting van de Landsloterij voor het dienstjaar 2020 (RvA no. RA/22-19-DIV);
- het verzoek om advies over het aan de Raad van Ministers gedane voorstel van de Minister van Bestuur, Planning en Dienstverlening om, met inachtneming van artikel 10, zesde lid, van de Landsverordening Georganiseerd Overleg in Ambtenarenzaken, af te wijken van het overeenstemmingsvereiste met betrekking tot het niet toekennen van een verhoging van de bezoldiging in 2020-2023 aan overheidsdienaren (RvA no. RA/38-19-DIV).

In het verslagjaar zijn 2 adviesverzoeken geretourneerd waarover de Raad geen advies heeft uitgebracht. De retournering had vooral te maken met het ontbreken van adviezen van derden. Het retourneren van deze adviesverzoeken is overeenkomstig de door de Raad vastgestelde 'Beleidsregels met betrekking tot het ontbreken van adviezen van derden ten aanzien van regeringsontwerpen' geschied.

Ook heeft de Raad 1 adviesverzoek beschouwd als te zijn ingetrokken omdat de regering kort na aanbieding daarvan een nieuw adviesverzoek heeft aangeboden over een ontwerpregeling van gelijke strekking als die gevoegd bij het eerder aangeboden adviesverzoek.

VASTGESTELDE GEMIDDELDE ADVIESTERMIJN

Wetgeving moet van goede kwaliteit zijn. Dat vereist een degelijke voorbereiding. Zoals voor alle deelnemers in het wetgevingsproces geldt, heeft ook de Raad van Advies een redelijke termijn nodig om verantwoorde adviezen uit te kunnen brengen. Voor de advisering over ontwerpregelingen moet zorgvuldig onderzoek gedaan worden, in het bijzonder door de medewerkers van het secretariaat die de Raad inhoudelijke ondersteuning bieden. Een grondige analyse van het vraagstuk dat aanleiding gaf tot nieuwe wetgeving en raadpleging van relevante literatuur en jurisprudentie, vergt de nodige tijd. In de uitoefening van zijn functie stelt de Raad 'de kwaliteit van de voorgelegde stukken in algemene zin' centraal. In geen geval mag snelle behandeling ten koste gaan van de kwaliteit. De Raad streeft ernaar, afhankelijk van de inhoud van een aangeboden adviesverzoek, een adviesperiode van maximaal drie maanden aan te houden voor reguliere adviesverzoeken. Bij spoedadviesverzoeken hanteert de Raad in de regel een adviesperiode van maximaal zes weken. In dit verslagjaar was de gemiddelde adviesperiode voor de reguliere adviesverzoeken zeven en een halve week en voor spoedadviesverzoeken vier en een halve week.

VERZOEKEN OM SPOEDADVIJES

In het jaar 2019 heeft de Raad 17 spoedadviesverzoeken van de regering in behandeling genomen. Bij 2 van deze spoedadviesverzoeken was meer dan 1 ontwerpregeling gevoegd. Dit betekent dat in het verslagjaar 38% van de adviesverzoeken als spoedadviesverzoek moet worden aangemerkt. De Raad heeft zich in deze gevallen ten volle ingezet om zoveel mogelijk aan het verzoek van de regering tegemoet te komen. Het behoeft geen betoog dat een groot aantal spoedadviesverzoeken extra druk legt op de werkzaamheden van de Raad mede gezien het uitgangspunt van kwaliteitsbewaking. In tabel 3 wordt een overzicht gegeven van het aantal spoedadviesverzoeken van 2011 tot en met 2019.

Tabel 3: Cijfers spoedadviesverzoeken 2011 - 2019

Jaar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Percentage ontvangen Spoedadviesverzoeken	60%	29%	34%	22%	35,5%	15,7%	11,6%	48,6%	38%

VASTSTELLING VAN ADVIEZEN BUITEN EEN RAADSVERGADERING

Voor de vaststelling van adviezen geldt de hoofdregel opgenomen in artikel 24, eerste lid, van de Landsverordening Raad van Advies. Genoemd artikellid bepaalt dat de Raad slechts in een vergadering van de Raad een advies kan vaststellen. Ingevolge artikel 24a van genoemde landsverordening is een uitzondering op bovengenoemde hoofdregel mogelijk bij uitdrukkelijk besluit van de Raad of in uitzonderlijke spoedeisende gevallen. Indien er sprake is van één van voornoemde uitzonderingsgevallen, kan de Raad gebruikmaken van het elektronisch verkeer om een advies vast te stellen.

In het verslagjaar zijn vijf adviezen over de volgende ontwerpen via het elektronisch verkeer vastgesteld:

- de initiatiefontwerplandsverordening houdende regels inzake een wettelijk basispensioen (Landsverordening Verplicht Basispensioen) (Zittingsjaar 2017-2018-100)(ter beperking van de adviesperiode);
- het verzoek aan de Raad van Advies inzake de interpretatie van artikel 25 van de Rijkswet financieel toezicht Curaçao en Sint Maarten (spoedbehandeling gezien het belang voor gedachtevorming van de regering in verband met het gedane verzoek aan de raad van ministers van het Koninkrijk om artikel 25 van genoemde rijkswet van toepassing te verklaren op Curaçao);
- het ontwerpbesluit houdende wijziging van het Besluit paspoortgelden in verband met de aanpassing van de tarieven per 1 januari 2020 (spoedbehandeling gelet op het verzoek van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van Nederland aan de regering van Curaçao en gezien de samenhang met een op dat moment reeds bij de Staten aanhangige ontwerp-landsverordening);
- de ontwerplandsverordening houdende vaststelling van de luchtvaartveiligheidsheffing op passagiers (Landsverordening Luchtvaartveiligheidsheffing) (spoedbehandeling gezien het belang van spoedige totstandkoming van wettelijke regelingen die deel uitmaken van het wetgevingspakket op het gebied van de luchtvaart);
- het ontwerplandsbesluit, houdende algemene maatregelen, ter uitvoering van artikel 4, eerste lid, en artikel 5 aanhef, onder a, van de Landsverordening In- en Uitvoer, houdende een in-, uit- en doorvoerverbod van goud van Venezolaanse oorsprong, herkomst of afkomst (Landsbesluit in-, uit- en doorvoerverbod Venezolaans goud) (spoedbehandeling gezien het belang om in-, uit- en doorvoerverbod van Venezolaans goud ook na 21 december 2019 te handhaven ter beheersing van de schade door criminaliteit en reputatieschade van Curaçao).

KWALITEIT VAN WETGEVING

De wijze waarop het wetgevingstraject wordt doorlopen.

Het wetgevingstraject is een relatief lang traject dat steeds op een correcte en zorgvuldige wijze moet worden doorlopen. Wettelijke regelingen moeten immers doeltreffend zijn en geen ongewenste effecten hebben. Het is daarom onder meer van belang dat reeds bij de planning van een (ontwerp) wettelijke regeling in ogenschouw wordt genomen dat alle deelnemers in het wetgevingsproces, waaronder de Raad van Advies, een redelijke termijn wordt gegeven om verantwoorde adviezen uit te brengen.

In het verslagjaar heeft de Raad op 12 december een verzoek van de regering ontvangen om met spoed te adviseren over de ontwerplandsverordening tot wijziging van de Landsverordening op de winstbelasting 1940, de Landsverordening

economische zones 2000, de Algemene landsverordening Landsbelastingen, de Landsverordening op de Loonbelasting 1976, de Landsverordening belastingfaciliteiten investeringen, de Zegelverordening 1908 en de Landsverordening omzetbelasting 1999 (Landsverordening belastingherziening 2019) (hierna: de ontwerplandsverordening belastingherziening 2019).

Wettelijke regelingen moeten immers doeltreffend zijn en geen ongewenste effecten hebben.

De ontwerplandsverordening belastingherziening 2019 zou volgens de considerans ertoe strekken de heffingsgrondslag in de winstbelasting te verduidelijken en in overeenstemming te brengen met internationale trends en richtlijnen. Uit de memorie van toelichting behorende bij de ontwerplandsverordening belastingherziening 2019 (hierna: de memorie van toelichting) kon de Raad opmaken dat het om internationale trends en richtlijnen gaat die gericht zijn op de verwijdering van schadelijke elementen in de belastingwetgeving in het kader van de bestrijding van grondslaguitholling en winstverschuiving. Volgens de memorie van toelichting heeft een van de organisaties die zich ten doel stellen 'harmful tax practices' te bestrijden, te weten de Code of Conduct Group van de Europese Unie (hierna: EU COCG), te kennen gegeven dat de winstbelasting van Curaçao ondanks de recentelijk reeds aangebrachte aanpassingen daarin aanvullende wijzigingen behoeft. Het gaat om de bepalingen die gericht zijn op buitenlandse afnemers van goederen of diensten en op bedrijven met buitenlandse aandeelhouders. Met de in de ontwerplandsverordening belastingherziening 2019 voorgestelde wijzigingen wordt beoogd aan de minimumeisen van de EU COCG en het Forum for Harmful Tax Practices van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) te voldoen.

Ook is volgens de memorie van toelichting van de gelegenheid gebruikgemaakt om de Curaçaose winstbelasting op een aantal punten te verbeteren en te vereenvoudigen.

De Raad onderkent het spoedeisende belang dat met de ontwerplandsverordening belastingherziening 2019 was gediend. Het niet voldoen aan bovengenoemde internationale ontwikkelingen en richtlijnen op het gebied van grondslaguitholling en winstverschuiving per 1 januari 2020 zou tot gevolg kunnen hebben dat het Curaçaose winstbelastingstelsel door de EU COCG als een 'harmful tax regime' wordt aangemerkt.

Desalniettemin vindt de Raad dat de regering aandacht dient te besteden aan de voortgangsbewaking van het traject van de totstandkoming van wettelijke regelingen. In het bijzonder de totstandkoming van wettelijke regelingen die ter voldoening aan internationale ontwikkelingen of verplichtingen op een bepaald afgesproken tijdstip in werking moeten treden. In dit geval was - afgaande op de brief d.d. 1 februari 2019 van de EU COCG - op laatstgenoemde datum reeds bekend dat de betrokken belastingwetgeving opnieuw gewijzigd moest worden. In verband met de planning van de werkzaamheden van de Raad van Advies heeft de Raad de regering diverse keren verzocht een overzicht van de wetgevingsprojecten die zij voornemens was in het lopende jaar te realiseren, naar de Raad toe te sturen. Daaraan is geen gevolg gegeven.

Het kan volgens de Raad niet zo zijn dat de ontwerplandsverordening belastingherziening 2019 pas op het laatste moment (12 december 2019) bij de Raad van Advies voor advies aanhangig wordt gemaakt, zonder rekening te houden met de termijn van zes weken die door de Raad in de regel als redelijk wordt aangemerkt om op een gedegen manier te adviseren wanneer het spoedadviesverzoeken betreft.

Bij de planning van de tot stand te brengen wettelijke regeling dient steeds in ogenschouw te worden genomen dat voor alle deelnemers in het wetgevingsproces, waaronder de Raad van Advies, geldt dat zij een redelijke termijn nodig hebben om verantwoorde adviezen uit te brengen.

Voorkomen moet worden dat tekortkomingen in het monitoren van voornoemde ontwikkelingen of eventuele vertragingen in de ambtelijke voorbereiding van ontwerpregelingen tot gevolg hebben dat de termijn die aan de Raad - als laatste adviesinstantie - zou moeten worden gegeven voor het uitbrengen van een advies te zeer wordt ingekort.

In het licht van het waarborgen van de kwaliteit van wet- en regelgeving heeft de Raad in zijn spoedadvies d.d. 17 december 2019³ inzake de ontwerpplandsverordening belastingherziening 2019 over bovengenoemde gang van zaken geprotesteerd en de regering met klem verzocht in het vervolg conform de juiste procedure en dus met inachtneming van een redelijke termijn een adviesverzoek aan de Raad voor te leggen.

³ Advies d.d. 17 december 2019 met kenmerk RvA no. RA/43-19-LV.

BESTENDIGHEID VAN WETTELIJKE REGELINGEN

Aanwijzing 7 van de Aanwijzingen voor de regelgeving bepaalt dat gestreefd moet worden naar duidelijkheid en eenvoud van regelingen en naar een bestendig karakter daarvan. Voorkomen moet worden dat regelingen frequent worden gewijzigd, omdat dit afbreuk doet aan de kenbaarheid van die regelingen en daarmee aan de rechtszekerheid voor de burger c.q. investeerders. De Raad heeft daarom in zijn advies met betrekking tot de ontwerplandsverordening belastingherziening 2019 onder de aandacht van de regering gebracht dat het verschaffen van rechtszekerheid een belangrijke functie is van het recht. Een burger c.q. investeerder moet zijn rechten en plichten in verhouding tot het bestuur kunnen bepalen; hij moet weten waar hij rechtens aan toe is. Wetgeving, en met name de kenbaarheid van die wetgeving, is van belang voor het waarborgen van die rechtszekerheid. In aanmerking genomen dat slechts één jaar verstreken is sinds de Curaçaose belastingwetgeving voor het laatst werd herzien, is de Raad van oordeel dat er in dit geval geen sprake is van bestendige regelgeving. Hierdoor wordt er ernstig afbreuk gedaan aan de kenbaarheid van de betreffende regelingen en daarmee aan de rechtszekerheid. Dit dient te allen tijde in een democratische rechtsstaat te worden vermeden.

DICTA IN 2019

Het advies van de Raad over een ontwerpregeling wordt afgesloten met een dictum, waarin de Raad zijn eendoordeel formuleert. In tabel 4 staan de bestaande vijf dicta die de Raad over een (regerings-) ontwerpplandsverordening kan geven en de betekenis daarvan.

Tabel 4: Soorten dicta

1	De ontwerpplandsverordening geeft de Raad van Advies geen aanleiding tot het maken van opmerkingen. De Raad geeft de regering in overweging het ontwerp bij de Staten in te dienen.	De Raad heeft geen bezwaar tegen het ontwerp en geeft een blanco advies.
2	Concluderend geeft de Raad van Advies de regering in overweging de ontwerpplandsverordening bij de Staten in te dienen nadat met het vorenstaande rekening is gehouden.	De Raad heeft geen zwaarwegende bedenkingen bij het ontwerp, maar vraagt wel de aandacht voor enkele aanpassingen van het ontwerp en/of de toelichting.
3	Concluderend geeft de Raad van Advies de regering in overweging de ontwerpplandsverordening niet eerder bij de Staten in te dienen dan nadat met het vorenstaande rekening is gehouden.	De Raad heeft overwegende bezwaren tegen één of meer onderdelen van het ontwerp. Deze bezwaren kunnen meestal door aanpassing van het ontwerp worden ondervangen.
4	Concluderend heeft de Raad van Advies bezwaar tegen de ontwerpplandsverordening en geeft de regering in overweging deze niet aldus bij de Staten in te dienen.	De Raad heeft fundamentele bezwaren die alleen door ingrijpende aanpassing van het ontwerp zijn te ondervangen.
5	Concluderend heeft de Raad van Advies bezwaar tegen de ontwerpplandsverordening en geeft de regering in overweging deze niet bij de Staten in te dienen.	Dit zwaarste dictum wordt gebruikt wanneer de Raad zodanige bezwaren heeft dat deze niet door aanpassing van het ontwerp zijn te ondervangen. De Raad zal dan adviseren het ontwerp niet bij de Staten in te dienen.

Ontwerpen waarover het vierde of vijfde dictum is gegeven, dienen opnieuw in de vergadering van de Raad van Ministers aan de orde te worden gesteld. Dit wordt bepaald in onderdeel b van het tweede lid van artikel 4 van het Reglement van Orde voor de Raad van Ministers (P.B. 2012, no. 14).

CONCLUSIE GEGEVEN DICTA IN 2019

De Raad gaf in dit verslagjaar tweemaal het vierde dictum en driemaal het zwaarste dictum. De ontwerpen waarover de Raad het vierde dictum gaf, zijn:

- het ontwerplandsbesluit, houdende algemene maatregelen, ter uitvoering van artikel 20, eerste lid, van de Landsverordening Georganiseerd Overleg in Ambtenarenzaken (Landsbesluit Sectoraal Georganiseerd Overleg in Ambtenarenzaken) (RvA no. RA/39-18-LB);
- de ontwerpnota van wijziging betreffende de ontwerplandsverordening houdende instelling van de Curaçaose burgerluchtvaart- en ruimtevaartautoriteit en wijziging van de Luchtvaartlandsverordening (Landsverordening Curaçaose burgerluchtvaart- en ruimtevaartautoriteit) (RvA no. RA/32-19-LB).

De ontwerpen waarover de Raad het zwaarste dictum, dictum 5, gaf, zijn:

- het ontwerplandsbesluit, houdende algemene maatregelen, houdende wijziging van het Landsbesluit winstbelasting en het Landsbesluit administratieve sanctie bij niet nakomen fiscale verplichtingen (RvA no. RA/12-19-LB);
- het ontwerplandsbesluit, houdende algemene maatregelen, houdende het tijdelijk vastleggen van regels inzake de opgave van passagiers- en bemanningslijsten bij internationaal personen- en goederenverkeer (Tijdelijk landsbesluit opgave passagiers- en bemanningslijsten) (RvA no. RA/19-19-LB);
- de ontwerpbegroting van de Landsloterij voor het dienstjaar 2020 (RvA no. RA/22-19-DIV).

BALANS TUSSEN HERSTEL GEZONDE OPENBARE FINANCIËN EN DE FINANCIËEL- ECONOMISCHE SITUATIE VAN HET LAND

I. INLEIDING

Het jaar 2019 stond in het teken van herstel van gezonde openbare financiën en de financieel-economische situatie van het Land. Het realiseren van gezonde openbare financiën is sinds de inwerkingtreding van de Rijkswet financieel toezicht Curaçao en Sint Maarten (hierna: Rft) een punt van aanhoudende zorg voor het Land. Gezonde openbare financiën zijn een van de middelen die kunnen leiden tot vertrouwen in de toekomst bij zowel burgers/consumenten als bij het bedrijfsleven. Dit vertrouwen is belangrijk voor de economische groei van het Land die op zijn beurt uiteindelijk zal moeten leiden tot het ultieme doel van welzijn en welvaart voor de gemeenschap in haar geheel. Omgekeerd geldt echter ook dat economische groei bijdraagt aan het behoud van gezonde openbare financiën. Nu dat het Land zich, mede door externe factoren, zoals de financieel-economische en humanitaire crisis die zich al enkele jaren voordoen in het buurland Venezuela, in tijden van recessie en stagnerende economie bevindt, rijst de vraag hoe er een balans gevonden kan worden tussen gezonde openbare financiën en financiële economische groei zonder dat het ene ten koste gaat van het andere. Deze balans zal ook kunnen bijdragen tot het creëren van fiscale buffers en het meer weerbaar maken van de economie zodat in de toekomst het risico van begrotingstekorten, betalingsbalanstekorten en een stagnerende economie wordt gemitigeerd. Hieronder wordt kort belicht hoe de Raad in enkele adviezen⁴ in het verslagjaar aanbevelingen heeft gedaan aan de regering ten aanzien van herstel van gezonde openbare financiën en de financieel-economische situatie van het Land.

⁴ De in dit hoofdstuk genoemde adviezen zijn te vinden op de website van de Raad van Advies: www.raadvanadvies.cw

II. DE INTERPRETATIE VAN ARTIKEL 25, EERSTE LID VAN DE RFT

1. Het wetskader

In artikel 25, eerste lid, van de Rft wordt bepaald dat indien dit nodig is in verband met het herstel van schade veroorzaakt door buitengewone gebeurtenissen, waaronder natuurrampen, de Raad van Ministers van Curaçao (hierna: RvMC) in overeenstemming met een beslissing daarover van de Raad van ministers van het Koninkrijk (hierna: RMR) kan besluiten af te wijken van de financiële normen voor begrotingen genoemd in artikel 15 van de Rft.

Toepassing van artikel 25, eerste lid, van de Rft is, zoals aangegeven in zijn advies⁵, naar het oordeel van de Raad alleen mogelijk indien Curaçao aan de daarin opgenomen kernelementen voldoet.

Deze kernelementen zijn:

- A** Er moet sprake zijn van **een buitengewone gebeurtenis**
- B** Er moet sprake zijn van **schade**
- C** Er moet sprake zijn van **herstelbare schade**

2. De adviesvraag

In het verslagjaar heeft de regering op grond van artikel 19, tweede lid, van de Landsverordening Raad van Advies de Raad gevraagd om te adviseren over de interpretatie van artikel 25, eerste lid van de Rft. Dit in verband met het verzoek van de RvMC aan de RMR om artikel 25, eerste lid van de Rft van toepassing te verklaren op Curaçao. Dit verzoek is volgens de RvMC ingegeven door de huidige sociaal-economische realiteit van het Land die hoofdzakelijk door externe factoren wordt beïnvloed die een direct effect hebben op de overheidsfinanciën. Inwilliging van dit verzoek door de RMR zou betekenen dat Curaçao de tekorten in de begrotingsrealisatie 2017 en 2018 (samen NAf 170 miljoen), zou mogen compenseren in de periode 2021 tot en met 2025, evenals de tekorten die in 2019 en 2020 verwacht worden. Hiermee zou Curaçao volgens de RvMC conform het eerste lid van artikel 25 van de Rft de ruimte gegund kunnen worden die nodig is in verband met het herstel van schade veroorzaakt door buitengewone gebeurtenissen.

3. Kernelementen in artikel 25, eerste lid van de Rft

A. Buitengewone gebeurtenissen

Volgens de Raad kan niet uit de Rft en de memorie van toelichting daarop worden opgemaakt wat onder een buitengewone gebeurtenis moet worden verstaan. Dit brengt in beginsel met zich mee dat bij de vaststelling of er sprake is van een buitengewone gebeurtenis, de RMR een ruime beoordelingsruimte heeft die niet door de Koninkrijkswetgever is begrensd.

⁵ Zie het advies van 1 juli 2019, RvA no. RA/20-19-DIV.

B. Schade

Verder dient ook aangetoond te worden dat er sprake is van schade. Uit het eerste lid van artikel 25 van de Rft vloeit voort dat er een causaal verband dient te bestaan tussen deze schade en de buitengewone gebeurtenissen, oftewel de schade moet door deze gebeurtenissen zijn veroorzaakt. Concreet betekent dit dat aangetoond dient te worden wat de omvang van de schade is.

De Raad is in zijn advies tot het oordeel gekomen dat de invloed van de situatie in Venezuela op Curaçao als een buitengewone gebeurtenis in de zin van artikel 25 van de Rft beschouwd kan worden uitgaande van de volgende omstandigheden:

- de jarenlange aanhoudende crisis in Venezuela, waarbij toerisme uit Venezuela een belangrijke bijdrager was aan de economie van Curaçao;
- de raffinaderij die al een paar jaar niet op volle toeren draait, terwijl de olieraffinaderij een pilaar is van de Curaçaose economie;
- de humanitaire crisis in Venezuela die leidt tot Venezolaanse vluchtelingen die naar Curaçao komen en beslag leggen op de economische middelen van Curaçao, die al beperkt zijn.

Belangrijk hierbij is dat de overheid het effect hiervan zal moeten kunnen kwantificeren.

C. Herstel van de schade

Tot slot dient te worden aangetoond wat de herstel mogelijkheden zijn ten aanzien van de schade en hoeveel tijd het herstel in beslag zal nemen.

4. Conclusie

Op grond van het bovenstaande heeft de Raad in zijn advies geconcludeerd dat de RMR op grond van het eerste lid van artikel 25 van de Rft het orgaan is dat uiteindelijk zal beslissen op het verzoek van de RvMC om af te mogen wijken van de financiële normen van artikel 15 van de Rft. Voor de beoordeling van de RMR is van belang dat de RvMC een duidelijke onderbouwing geeft van de gronden waarop het verzoek steunt. Hiervoor moet aangegeven worden wat de buitengewone gebeurtenissen zijn, wat de omvang van de daaruit voortvloeiende schade thans is, een indicatie hoe deze verder zou kunnen oplopen

en op welke wijze deze schade hersteld zal kunnen worden (herstelmaatregelen) alsmede binnen welke termijn voldoening aan de financiële normen, genoemd in artikel 15 van de Rft, mogelijk zal zijn.

Ten overvloede heeft de Raad de regering in bovengenoemd advies in overweging gegeven - indien het Curaçao niet lukt om toepassing van artikel 25 van de Rft te bewerkstelligen - te bezien of met de Nederlandse regering van gedachten kan worden gewisseld over een nadere invulling van artikel 25 van de Rft.

III. DE ONTWERPBEGROTING VOOR HET DIENSTJAAR 2020

1. Samenhang tussen de ontwerpbegroting voor het dienstjaar 2020 en de aanwijzing d.d. 12 juli 2019

In zijn advies⁶ over de ontwerpbegroting voor het dienstjaar 2020 (hierna: ontwerpbegroting 2020) heeft de Raad de ontwerpbegroting 2020 tegen het licht gehouden van de op 12 juli 2019 door de RMR aan de regering van Curaçao gegeven aanwijzing⁷. De kern van de aanwijzing is: 1. een sluitende gewone dienst voor het dienstjaar 2019, 2. de tekorten op de gewone dienst van 2017 en 2018 ad NAf 169,5 miljoen compenseren met overschotten in 2020, 2021 en 2022 en 3. het per 31 december 2022 aflossen van de kortlopende schulden aan het Algemeen Pensioenfonds Curaçao en de Sociale Verzekeringsbank waarvan de betalingstermijn verstreken is.

Geconstateerd is dat de regering in de begrotingen 2019 en 2020 en de meerjarenbegroting uitgaat van sluitende begrotingen, maar dat daarmee enkel aan het eerste vereiste van voornoemde aanwijzing wordt voldaan. Aan de regering is geadviseerd de ontwerpbegroting 2020 volledig in overeenstemming te brengen met genoemde aanwijzing en artikel 7, eerste lid, van de Landsverordening comptabiliteit 2010 en artikel 15, eerste lid, onderdeel a, van de Rft, of anders in de memorie van toelichting toe te lichten waarom niet met alle punten van de aanwijzing in de ontwerpbegroting 2020 rekening is gehouden. Daarbij heeft de Raad onderkend dat de overheid thans voor grote uitdagingen staat. Echter, de Raad vindt dat de overheid het noodzakelijke ombuigingsbeleid met voortvarendheid moet uitvoeren. Dit gelet op de zeer geringe progressie bij het realiseren van de overheidsvoornemens met betrekking tot onder andere het op gang brengen van duurzame economische groei, het creëren van (hoogwaardige) werkgelegenheid en het bewerkstelligen van houdbare overheidsfinanciën in de afgelopen jaren.

⁶ Zie het advies van 6 september 2019, RvA no. RA/27-19-LV.

⁷ Besluit van 12 juli 2019, houdende het geven van een aanwijzing aan het bestuur van Curaçao tot aanpassing van de begroting 2019, rekening houdende met de in artikel 15 van de Rijkswet financieel toezicht Curaçao en Sint Maarten genoemde normen (Stb. 2019, 279).

2. Afdekking binnen de begroting van de hogere exploitatiekosten van Curaçao Medical Center

Ook heeft de Raad in zijn advisering over de ontwerpbegroting 2020 melding gemaakt van verschillende factoren die een risico vormen voor de juistheid van genoemde ontwerpbegroting. Zo staat er in genoemde ontwerpbegroting dat ten aanzien van het Curaçao Medical Center (hierna: CMC) maatregelen getroffen zijn voor reallocatie van NAf 84 miljoen in de financiering van de zorgsector, waardoor het mogelijk is om de hogere jaarlijkse exploitatiekosten - thans geschat op NAf 59 miljoen - van het CMC structureel te dekken zonder verzwaaring van de lasten voor de overheid of burger⁸. Rekening houdend met de overheidsfinanciën die al zwaar onder druk staan en vanwege de aanwijzing te verwachten is dat de druk alleen maar zal toenemen, acht de Raad het cruciaal te waarborgen dat de met de reallocatie gecreëerde financiële ruimte inderdaad voldoende is om de hogere exploitatiekosten van het CMC te kunnen opvangen. In het licht daarvan heeft de Raad de regering geadviseerd voor zover dat nog niet gebeurd is - tezamen met de betrokken en ter zake deskundige actoren, zoals de zorgverleners en de Sociale Verzekeringsbank - tot de juiste, breed gedragen inzichten te komen en op basis daarvan conclusies te trekken omtrent financiële verwachtingen, zodat vooraf duidelijkheid bestaat indien additionele maatregelen noodzakelijk zijn teneinde te voorkomen dat hieruit additionele financiële risico's voor de overheid voortvloeien.

3. Uitvoeringskracht van het Ministerie van Economische Ontwikkeling

In de ontwerpbegroting 2020 wordt ernaar gestreefd door de implementatie van de voor het dienstjaar 2020 gestelde algemene doelen op integrale wijze een bijdrage te leveren aan het versterken van de economische structuur, de verbetering van het investeringsklimaat, het versterken van internationale samenwerking en het creëren van meer welvaart. Het Ministerie van Economische Ontwikkeling dat daarvoor verantwoordelijk is, stelt volgens de regering het economisch beleid op en zorgt voor een breed draagvlak daarvoor. In dit kader is het volgens de memorie van toelichting op de ontwerpbegroting 2020 (hierna: de memorie van toelichting) van belang instrumenten te onderhouden en te actualiseren voor het continu monitoren van lokale en internationale economische ontwikkelingen. Op basis van macro-economische analyses en projecties worden de mogelijke economische trends geïdentificeerd waarop, indien nodig, wordt ingespeeld. Volgens de memorie van toelichting faciliteert en ondersteunt bovengenoemd ministerie het opstellen en uitvoeren van een duurzaam economisch beleid. Dit ministerie zou volgens de memorie van toelichting voldoende faciliteiten en incentives aanbieden om lokale en buitenlandse⁸ investeerders aan te trekken en actief contact te leggen met potentiële buitenlandse investeerders.

Uitgaande van het bovenstaande heeft de Raad in zijn advies geconcludeerd dat er een grote verantwoordelijkheid op het Ministerie van Economische Ontwikkeling rust met betrekking tot het in ruime zin faciliteren van (potentiële) investeerders en het bevorderen van de economische ontwikkeling in Curaçao en dat de ontwikkelingen op dit gebied in sterke mate afhangen van de inzet en inspanningen van genoemd ministerie. De Raad vindt dat het met voortvarendheid implementeren van het eerder beschreven noodzakelijke aan het ministerie toebedeelde beleid, dat cruciaal is voor de economische ontwikkeling en daarmee de ontwikkeling van het welzijn en de welvaart van Curaçao, in genoemde ontwerpbegroting als vanzelfsprekend wordt verondersteld. In dit verband acht de Raad het belangrijk om te verifiëren wat de stand van zaken is van bepaalde voor de economie, het investeringsklimaat en ondernemerschap als relevant aangemerkte trajecten waar bovengenoemd ministerie verantwoordelijk voor is. Teneinde het realiteitsgehalte van de begrotingen te verhogen heeft de Raad de regering geadviseerd bij het uitstippelen van de voornemens in de begrotingen rekening te houden met de uitvoeringskracht van de ministeries, waaronder die van het Ministerie van Economische Ontwikkeling en andere factoren waar de implementatie van voornemens van afhangt.

⁸ Dit risico moet in samenhang worden gezien met de adviezen van de Raad met kenmerk RvA no. RA/10-19-LB, RvA no. RA/10A-19-LB en RvA no. RA/10B-19-LB d.d. 30 april 2019.

IV. BEVORDERING DOELMATIGHEID VAN GEZONDHEIDSZORG: TOTAALBEELD VAN DE BEZUINIGINGEN

Ontbrekende (ontwerp-)wetgeving

Met het ontwerplandsbesluit bevordering doelmatigheid gezondheidszorg (hierna: het ontwerp) wordt beoogd een deel van de aanbevelingen van de Taskforce marktordering en financiering zorgsector (hierna: Taskforce) uit te voeren ter realisatie van besparingen in een aantal door hem geïdentificeerde zorggebieden. De Taskforce heeft vier zorggebieden als belangrijkste drijvers van de zorguitgaven geïdentificeerd, te weten de farmaceutische zorg, de medisch-specialistische zorg, de medische uitzendingen en de laboratoriumkosten. Volgens de regering zijn de overige onderdelen van de aanbevelingen van de Taskforce neergelegd in het Landsbesluit nadere criteria zorgcontracten, het Landsbesluit taakstelling zorguitgaven en in de Landsverordening bevordering doelmatigheid zorgsector.

De Raad heeft in zijn advies⁹ over het ontwerp opgemerkt geen ontwerp tot invoering van de Landsverordening bevordering doelmatigheid zorgsector bij het adviesverzoek te hebben aangetroffen.

Ook wordt er in de nota van toelichting behorende bij het ontwerp aangegeven dat het substitutiebeleid ten aanzien van geneesmiddelen dient te worden versterkt door een wijziging van het Landsbesluit verpakte geneesmiddelen, de Landsverordening op de geneesmiddelenvoorziening en de regeling van de maximumprijzen op basis van de Prijzenverordening 1961. Ook een ontwerp tot wijziging van de Landsverordening op de geneesmiddelenvoorziening is niet bij het adviesverzoek gevoegd.

In het kader daarvan geeft de Raad in zijn advies aan het van belang te achten een totaalbeeld te kunnen krijgen van de door de regering voorgestelde bezuinigingen in de gezondheidssector. Dit teneinde hierover een gedegen advies te kunnen geven. Het een en ander in het licht van de opmerking van het Internationaal Monetair Fonds in zijn laatste rapportage dat als gevolg van de tegenvallende economische groei die samengaat met hoge werkloosheid, tezamen met de toenemende vergrijzing, de financiering van de gezondheidszorg in de komende jaren verder onder druk komt te staan.

⁹ Zie het advies van 30 april 2019, RvA no. RA/10-19-LB.

Kostenontwikkeling op langere termijn in de gezondheidssector

Verder verwijst de Raad in zijn advies over het ontwerp naar de brief van 11 maart 2019 van de sectordirecteur Financieel Beleid en begrotingsbeheer van het Ministerie van Financiën. Daaruit wordt afgeleid dat de voorgestelde besparingsmaatregelen niet zullen resulteren in een positief saldo voor het Fonds Basisverzekering Ziektekosten (hierna: BVZ-fonds) en uiteindelijk voor het Schommelfonds Sociale Verzekeringen. Afgaande op de prognose opgenomen in voornoemde brief, zal er in 2020 sprake zijn van een negatief saldo van het BVZ-fonds van NAf 6,8 miljoen, dat in 2021 oploopt tot NAf 20,4 miljoen en in de daaropvolgende jaren verder oploopt en in 2026 NAf 73,4 miljoen zal bedragen. De Raad merkt in zijn advies op dat het uit de nota van toelichting niet duidelijk is om welke reden gekozen wordt voor de aanpak van het voorziene exploitatietekort van het CMC van NAf 59 miljoen en niet voor het over de komende jaren steeds verder oplopend negatief saldo van het BVZ-fonds. In het licht van het bevorderen van de financiële houdbaarheid op lange termijn van het BVZ-fonds en uiteindelijk die van het Schommelfonds Sociale Verzekeringen dient naar het oordeel van de Raad sprake te zijn van een integrale benadering, waarbij duidelijk is welke maatregelen getroffen zullen worden om deze te realiseren alsook wat de tijdsplanning en de verwachte effecten daarvan zullen zijn. De regering wordt geadviseerd in de nota van toelichting op het bovenstaande in te gaan.

BALANS TUSSEN HERSTEL GEZONDE
OPENBARE FINANCIËN EN
DE FINANCIËEL- ECONOMISCHE
SITUATIE VAN HET LAND

V. DE EFFECTEN VAN INKOMSTENVERHOGENDE BELASTINGMAATREGELEN IN 2019

• Inkomstenverhogende belastingmaatregelen in 2019

In twee gevallen is geadviseerd over twee ontwerpregelingen waarin belastingmaatregelen zijn ingevoerd teneinde de inkomsten van het Land te verhogen, namelijk over het ontwerp van het Tijdelijk landsbesluit wijziging accijnstarieven¹⁰ en de ontwerpplandsverordening belastingmaatregelen 2019¹¹.

• De effecten van de ontwerpplandsverordening belastingmaatregelen 2019

De ontwerpplandsverordening belastingmaatregelen 2019 strekt er onder meer toe in verband met de financiën van het Land, vooruitlopend op een meer structurele wijziging van het fiscale stelsel, een aantal inkomstenverhogende maatregelen te nemen. Ook strekt voornoemde ontwerpplandsverordening ertoe de Landsverordening belastingfaciliteiten investeringen te wijzigen waardoor de belastingfaciliteiten uitsluitend beschikbaar zijn voor belastingplichtigen met een onberispelijke fiscale compliance.

In de memorie van toelichting behorende bij de ontwerpplandsverordening belastingmaatregelen 2019 staat dat de Centrale Bank van Curaçao en Sint Maarten in combinatie met het Ministerie van Economische Ontwikkeling een doorrekening heeft uitgevoerd van de effecten van (het aangepaste pakket) van de inkomstenverhogende maatregelen. Uit het daaruit voortvloeiende rapport kan worden geconcludeerd dat er een negatief effect zal zijn op het bruto binnenlands product (hierna: het bbp) en op de inflatie, maar dat dit effect niet zodanig is dat de geschatte opbrengsten van de te nemen maatregelen aangepast moeten worden. In verband hiermee heeft de Raad de regering geadviseerd in de memorie van toelichting een nadere specificatie op te nemen van bedoelde doorrekening alsook van de kwantificering van het negatieve effect op het bbp en de inflatie op korte en lange termijn. De aanbeveling is aan de regering gedaan om de berekening van de meeropbrengsten aan te passen aangezien de Landsverordening belastingmaatregelen 2019 niet per 1 augustus 2019 van kracht zal zijn.

¹⁰ Zie het advies van 21 augustus 2019, RvA no. RA/24a-19-LV.

¹¹ Zie het advies van 21 augustus 2019, RvA no. RA/24-19-LV.

ALGEMENE INFORMATIE OVER DE RAAD

De Raad van Advies ziet het belang in van openbaarheid in een democratische rechtsstaat. Met het oog hierop heeft de Raad een website waarop uitgebrachte adviezen voor de burger toegankelijk gemaakt worden. Het plaatsen van de adviezen vindt plaats volgens afspraken gemaakt met de regering op 24 oktober 2012 en met de Staten op 7 december 2012. Naast de adviezen treft de burger op de website ook algemene informatie aan, zoals de adviseringstaak en de samenstelling van de Raad.

Verder zijn de 'Richtlijnen vaste dicta van de Raad van Advies' op de website in de rubriek 'Overige regelingen RvA' te vinden. In deze richtlijnen is een overzicht van de vaste dicta per categorie van ontwerpregelingen en een toelichting daarop opgenomen.

BIJLAGE NEVENFUNCTIES EN -WERKZAAMHEDEN

Nevenfuncties en -werkzaamheden van de Ondervoorzitter en de leden van de Raad van Advies van Curaçao in het jaar 2019

NEVENFUNCTIES EN - WERKZAAMHEDEN	
mevr. mr. L. M. Dindial Ondervoorzitter	<ul style="list-style-type: none"> • Voorzitter van de Geschillencommissie Kustwacht • Lid van de Raad van Commissarissen van RBC Bank
dr. J. Sybesma Lid	<ul style="list-style-type: none"> • Parttime c.q. gastdocent staats- en bestuursrecht en milieurecht aan de University of Curaçao Dr. Moises da Costa Gomez • Bijzondere rechter Raad van Beroep in Ambtenarenzaken Gemeenschappelijk Hof van Justitie • Bijzondere rechter Gerecht in Eerste Aanleg SVB Lar-zaken Gemeenschappelijk Hof van Justitie • Bijzondere rechter ex Rijkswet Gemeenschappelijk Hof van Justitie • Redactielid van het Caribisch Juristenblad (CJB) (voorheen TAR - Justicia) • Secretaris van de Raad van Toezicht Stichting Rode Kruis Bloedbank Curaçao • Secretaris van de Groepscommissie Zeeverkennerij "Monseigneur Verriet" • Onafhankelijk voorzitter bezwaarteam en klachtenfunctionaris Fair Trade Authority Curaçao (FTAC)
mevr. drs. Ch. Alberto Lid	<ul style="list-style-type: none"> • Executive Director Vidanova Pension Fund Foundation • Executive Director Vidanova Life Insurances • Lid van het bestuur van Dutch Caribbean Stock Exchange Foundation • Lid van het bestuur van Caribbean Pension Funds Association (CAPAS)
mr. W.R. Flocker Lid	<ul style="list-style-type: none"> • Advocaat bij FCW Legal • Voorzitter van de Raad van Toezicht van de University of Curaçao Dr. Moises da Costa Gomez tot en met 31 januari 2019 • Secretaris van de vaste commissie Vennootschapsrecht • Docent vennootschapsrecht verbonden aan de Stichting Juridische Beroepsopleidingen Stichting Excellence Juridische Opleidingen
mevr. mr. R. Sillé Lid	<ul style="list-style-type: none"> • Directeur RGS Consultancy BV • Gastdocentschap Sociaal Economische Faculteit van de University of Curaçao Dr. Moises da Costa Gomez • Gastdocent Juridische Faculteit van de University of Curaçao Dr. Moises da Costa Gomez
drs. H.T. van der Woude RC Lid	<ul style="list-style-type: none"> • Algemeen directeur CEO Kooyman Holding International B.V. Curaçao • Algemeen directeur Antil Holding N.V. en Kooyman Aruba N.V. • Algemeen directeur Kooyman Sint Maarten B.V. • Lid Raad van Toezicht Stichting Dierenbescherming Curaçao • Voorzitter Raad van Commissarissen Funmiles Antilles B.V. • Voorzitter Raad van Commissarissen Funmiles Aruba N.V.
drs. R.A.B. Begina Lid	<ul style="list-style-type: none"> • Directeur van BRC consultancy (eenmanszaak) • Vrijwillig medewerker bij het blindeninstituut Fundashon Pro Bista • Vrijwilliger medewerker bij Fundashon Tur Ta Konta • Bestuurslid Stichting Raad voor Ouderenbeleid.
M.F. Willem, MBA Lid	<ul style="list-style-type: none"> • Vice-Voorzitter/bestuurslid SBTNO (Stichting Bureau Toezicht en Normering Overheidsentiteiten) • Commissaris Rif Resort N.V. • Directeur MW Consulting (eenmanszaak)
mr. L.M. Virginia Lid	<ul style="list-style-type: none"> • Advocaat en directeur HBN Law en Tax B.V. • Lid Raad van toezicht op de Advocatuur • Lid Raad voor de Rechtshandhaving voor het land Curaçao • Bestuurslid Stichting Bases Loaded

BRONNEN

MET BETREKKING TOT
HOOFDSTUK 1

- I www.vandale.nl
- II www.afas.nl/blog/digitalisering-automatisering-klaar-voor-de-toekomst
- III Digital Government Transformation, Deloitte University Press, 2015
- IV <https://www.wsj.com/articles/were-richer-than-we-realize-1504900310>
- V <https://www.weforum.org/agenda/2018/03/is-technology-hurting-productivity>
- VI Een strategie is gewenst waarbij burgers kunnen kiezen tussen website, app, balie en papieren post alsmede daartussen kunnen wisselen.
- VII Ook in Nederland is het beleid om rekening te blijven houden met het feit dat niet iedereen even snel mee kan op de weg naar digitalisering. Zie Ongevraagd advies over de effecten van de digitalisering voor de rechtsstatelijke verhoudingen, Raad van State, W04.18.0230/I, pag.37
- VIII <https://e-estonia.com/solutions/e-governance/>
- IX Estland scoort onder meer het hoogst tussen 31 EU lidstaten op de EU Digitization Index (2016) AUB vindplaats aangeven. Bovendien is 2016 wel verouderd. De EU heeft veel recentere data op dit terrein. Zie bijvoorbeeld: https://ec.europa.eu/commission/news/digital-economy-and-society-index-2019-jun-11_en. Dit is digi data van de hele EU over het jaar 2019 met betrekking tot digitalisering.

- X De Europese Commissie moedigt regeringen aan om digitale communicatie als standaard aan te wijzen. Wel moeten andere kanalen openblijven voor mensen die geen digitaal contact kunnen of willen onderhouden. Zie Mededeling van de Europese Commissie over het EU-actieplan inzake e-overheid 2016-2020 "Voor een snellere digitalisering van overheidsdiensten", COM(2016) 179, pagina's 3 en 4.
- XI Curaçao heeft bij en krachtens de Landsverordening overeenkomsten langs elektronische weg (P.B. 2000, no. 168) regels vastgesteld inzake overeenkomsten die langs elektronische weg worden gesloten en daarmee samenhangende aangelegenheden.
- XII Ongevraagd advies over de effecten van de digitalisering voor de rechtsstatelijke verhoudingen, Raad van State, W04.18.0230/I, pag.38
- XIII Onder meer:
<https://www.rekenkamercuracao.cw/>
- XIV eGovernment Curaçao Master Plan: Be On-Line, not In-Line, April 2000.
- XV Zie voor een voorbeeld uit Nederland Agenda Digitale Overheid 'NL DIGIbeter' waarin de burger en ondernemer centraal staan.
- XVI www.cbs.cw
- XVII <https://www.indexmundi.com/g/r.aspx?t=0&v=4010&l=en>
- XVIII https://www.cbs.cw/website/ict-media-survey-2017_3403/item/ict-media-survey-2017-tables-about-internet-access_1735.html
- XIX https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS?most_recent_value_desc=false
- XX In Nederland maakt dit onderdeel van de zogeheten 'zinnig contact met de overheid', zie Ongevraagd advies over de effecten van de digitalisering voor de rechtsstatelijke verhoudingen, Raad van State, W04.18.0230/I, pag. 19, onder 4.3.
- XXI AB Curaçao 2010 No. 84.
- XXII Zo is de gemeente Barneveld in Nederland, na een gedegen voorbereiding, voor al haar digitale dienstverlening in 2014 in één weekende overgegaan van traditionele systemen naar de cloud.
- XXIII Zie: <https://weblogs.arsaequi.nl/redactioneel/2019/12/03/namen-en-rugnummers-sil-vous-plait/>
- XXIV https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf
- XXV <https://openov.nl/>

www.raadvanadvies.cw

RAAD VAN ADVIES
CURAÇAO

KONSEJO DI KONSULTA KORSOU

